

Faktory ovlivňující volbu povolání u dětí z dětských domovů

Michaela Baťková

Bakalářská práce
2021

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Michaela Batková**
Osobní číslo: **H18059**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **Prezenční**
Téma práce: **Faktory ovlivňující volbu povolání u dětí z dětských domovů**

Zásady pro vypracování

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti vývojových specifíků dětí s psychosociální deprivací, kariérního poradenství a pomáhajících profesí v DD.

Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.

Realizace kvantitativního výzkumu formou dotazníku.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Forma zpracování bakalářské práce: **Tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- ČÁKRT, Michal, 2010. Typologie osobnosti: volba povolání, kariéra a profesní úspěch. Praha: Management Press. ISBN 9788072612208.
- CHRÁSKA, Miroslav, 2007. Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Praha: Grada. ISBN 9788024713694.
- POLEDŇOVÁ, Ivana (ed.), 2009. Sebepojetí dětí a dospívajících v kontextu školy. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 9788021050853.
- SEKERA, Ondřej, 2009. Identifikace profesních aktivit vychovatelů výchovných ústavů a dětských domovů. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 9788073687281.
- SVOBODOVÁ, Dagmar, 2015. Profesní poradenství: vybrané kapitoly. Praha: Grada, Psyché. ISBN 9788024750927.

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Hana Včelařová**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **27. ledna 2021**
Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2021**

Mgr. Libor Marek, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

Ve Zlíně dne 27. ledna 2021

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval.
V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 12.4.21

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací

2) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně pomůlek oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlášení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezahrnuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, ušije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu kvůce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá Faktory ovlivňující volbu povolání u dětí z dětských domovů. Teoretická část se věnuje ústavní výchově, vlivu dětského domova na dítě, podrobněji rozebírá funkci vychovatele v dětském domově. Dále se zabývá samotným kariérovým rozhodováním ve věku adolescence a činiteli, které ho v tomto období nejvíce ovlivňují. Praktickou část reprezentuje kvantitativní výzkum zjišťující výskyt těchto činitelů při kariérovém rozhodování u dětí z dětských domovů a dětí z běžných rodin.

Klíčová slova: kariérové poradenství, dětský domov, výběr povolání

ABSTRACT

This bachelor thesis focuses on factors affecting the choice of profession made by children from children's homes. The theoretical part deals with institutional education, influence of children's home on child's behaviour, looks more closely at the teacher's role in the children's home. It also deals with career decision-making in adolescence and factors that have the biggest impact on this period. The practical part is represented by quantitative research that analyses the occurrence of these factors in career decision-making of children from children's home and children from ordinary families.

Keywords: career advice, children's home, choice of occupation

Touto cestou bych ráda poděkovala PhDr. Haně Včelařové, vedoucí mé bakalářské práce, za její odborné vedení, pomoc a cenné rady. Současně chci poděkovat všem žákům, kteří se zapojili do výzkumného šetření. V neposlední řadě patří poděkování také mé rodině, za její podporu a pomoc po dobu studií.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 OCHRANNÁ A ÚSTAVNÍ VÝCHOVA	10
1.1 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA.....	10
1.2 OCHRANNÁ VÝCHOVA.....	11
1.3 ŠKOLSKÁ ZAŘÍZENÍ PRO VÝKON ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY	12
2 DŮSLEDKY PSYCHOSOCIÁLNÍ DEPRIVACE U DĚTÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY	14
2.1 KOGNITIVNÍ VÝVOJ DĚTÍ Z DĚTSKÝCH DOMOVŮ.....	14
2.2 RIZIKA ÚSTAVNÍ VÝCHOVY	16
2.3 VLIV DĚTSKÉHO DOMOVA NA ŠKOLNÍ ÚSPĚŠNOST	18
3 ROLE VYCHOVATELE V DĚTSKÉM DOMOVĚ	20
3.1 PRACOVNÍ ČINNOST VYCHOVATELE	21
3.2 OSOBNOST A KOMPETENCE VYCHOVATELE	23
3.3 VLIV VYCHOVATELE NA KARIÉROVÉ ROZHODOVÁNÍ.....	24
4 KARIÉROVÉ ROZHODOVÁNÍ	25
4.1 SYSTÉM MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY	26
4.2 SYSTÉM MINISTERSTVA PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ	27
5 DÍTĚ A VLIV OKOLÍ	29
5.1 ADOLESCENCE	29
5.2 ČINITELE PODÍLEJÍCÍ SE NA KARIÉROVÉM ROZHODOVÁNÍ.....	30
II PRAKTICKÁ ČÁST	33
6 VÝZKUM	34
6.1 VÝZKUMNÉ CÍLE	34
6.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	35
6.3 POJETÍ VÝZKUMU	36
6.4 VÝZKUMNÝ SOUBOR	36
6.5 METODA SBĚRU DAT	36
6.6 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	37
7 ANALÝZA DAT	38
8 INTERPRETACE A DISKUSE	48
9 DOPORUČENÍ PRO PRAXI	51
ZÁVĚR	52
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	53
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	56
SEZNAM PŘÍLOH	59

ÚVOD

Období dospívání může být pro mladé lidi velmi náročné. Jedná se o období plné zvratů a osobního utváření. Člověk si vybírá cestu, kterou se chce do budoucna vydat, a tak se nejdůležitějším rozhodnutím v tomto období stává volba správné školy a oboru. Vliv na takové rozhodnutí mají nejrůznější faktory, a to jak z oblasti vnější i vnitřní. Dobrá i špatná volba vzdělání může jedince ovlivnit na další cestě životem a má rovněž podíl na budoucí kvalitě života. Obzvláště děti z dětských domovů mají výběr vzdělání ztížený. Tyto děti také často dosahují nižších úspěchů ve vzdělání, než jaký je jejich potenciál.

Téma práce jsem si zvolila z důvodu svých vlastních zkušeností s problematikou volby správného zaměření. Později mě také inspirovala návštěva dětského domova v rámci praxe. Děti měly ke škole spíše negativní postoj, příprava do výuky je nebavila a známky byly často podprůměrné. Své výsledky obhajovaly nízkým vzděláním rodičů, kteří ve většině případů kladli na dítě stejně nízké nároky.

Mnou studovaný obor, Sociální pedagogika, se věnuje oblastí psychologie, sociologie a pedagogiky, proto vím, že může být problematika výběru správného vzdělání a povolání natolik náročná, že je třeba, aby jedinec vyhledal odbornou pomoc. Mnoho studentů se však ostýchá, má k poradenství nedůvěru, či vůbec netuší kde se v takovém případě informovat.

Teoretická část práce se v první kapitole zabývá popisem ústavních zařízení v České republice, podrobněji se v následující kapitole věnuje vlivu dětského domova na dítě, kde zmiňuje rizika ústavní výchovy. Třetí kapitola zdůrazňuje role vychovatele v dětském domově, jeho kompetence a osobnost v návaznosti na kariérové poradenství svěřencům. Čtvrtá kapitola se podrobněji zabývá možnostmi kariérového poradenství, kdy následně pátá kapitola shrnuje činitele, kteří mají na toto poradenství největší vliv v období adolescence. Praktická část práce má za hlavní cíl zjistit činitele kariérového rozhodování u dětí dětských domovů a dětí běžných rodin. Výzkum je orientován na žáky devátých ročníků základních škol, kteří se rozhodují o výběru dalšího vzdělávání.

Práce může přinést nové možnosti k vylepšení podpory a motivace pro budoucnost dětí z dětských domovů, ale i běžných rodin. Pedagogům, vychovatelům, rodičům a jiným důležitým činitelům v oblasti kariérového rozhodování může nápomoci k lepšímu pochopení dospívajících dětí a jejich problémů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 OCHRANNÁ A ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

V této kapitole si vymezíme pojmy ústavní a ochranná výchova, jejich legislativní ukotvení a cíle. Podíváme se podrobněji na jednotlivá zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy se zaměřením na ty, která spadají pod ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Ústavní výchova je forma náhradní výchovné péče dětí, jejichž rodiče se o ně nechtějí nebo nemohou z nejrůznějších důvodů postarat. Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů upravuje pravidla pro zařízení ústavní výchovy. V těchto zařízeních je dbáno na právo dítěte, kterému je zajištěna péče, výchova a vzdělání.

„Účelem zařízení je zajištění náhradní rodinné výchovné péče nezletilým osobám ve věku od tří do osmnácti let (případně do devatenácti let) na základě rozhodnutí soudu. V případě zařízení pro preventivně výchovnou péči je účelem předcházení vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte, narušení jeho zdravého vývoje, případně zmírnění nebo odstranění příčin nebo důsledků již vzniklých poruch chování.“ (Bayerová, 2010)

Dle zákona č. 109/2002 jsou školskými zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy *diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy*. Školskými zařízeními pro preventivně výchovnou péči jsou *střediska výchovné péče*. Kromě školských zařízení je ústavní výchova také vykonávána v *dětských domovech pro děti do tří let věku* a v zařízeních sociální péče.

„Zařízení mohou být diferencována podle věku, mentální úrovně, zdravotního postižení, stupně obtížnosti výchovy, popřípadě i podle pohlaví svěřenců.“ (Jedlička, 2004)

1.1 Ústavní výchova

Ústavní výchova v České republice je jedna z forem náhradní rodinné péče. Její systém byl založen v 50. letech 20. století.

Ústavní výchova je v Pedagogickém slovníku (2003) vymezena takto: „Tam, kde rodina z některých důvodů v péči o dítě naprosto selhává a není možné či vhodné zvolit osvojení nebo pěstounskou péči, je potřeba zajistit dítěti jiné výchovné prostředí. Institucemi ústavní péče s dlouholetou tradicí jsou zvláštní dětská zařízení v resortu zdravotnictví a školství, a to zařízení ústavní a ochranné výchovy.“

Z psychologického pohledu je ústavní výchova: „vhodná pouze jako přechodné řešení po odebrání dítěte z rodiny, než je pro něj nalezena jiná vhodná rodina (adopce, pěstounství) nebo než se může dítě vrátit zpět do jeho původního rodinného prostředí“ (Nováková, 2008) V praxi by měla být ústavní výchova nařizována dětem, které nevykazují závažné poruchy chování a nedopouštějí se trestné činnosti (Štreit, 2007). Jedná se tak o opatření, které v sobě nenesé trestní charakter, ale působí pouze jako prevence.

Ústavní výchovu navrhuje kurátoři pro děti a mládež, kteří se zaměřují na sociálně-právní ochranu dětí. Kurátor pro mládež je: „státní úředník, jehož úkolem je zabývat se dětmi z nefunkčních rodin; dětmi, které vedou zahálčivý či nemravný život; dětmi zanedbávajícími školní docházku, požívajícími alkohol nebo jiné návykové látky apod.“ (Matoušek a kol., 2010)

Ústavní výchovu nařizuje soud dle § 971 zákona č. 89/2012, občanského zákoníku, který ve svém rozhodnutí uvádí zařízení, do kterého má být dítě umístěno. Přitom se přiklání k zájmům dítěte a k vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“). Dbá na to, aby bylo dítě umístěno co nejbližší bydlišti rodičů, nebo jiných osob dítěti blízkých. Ústavní výchovu je možné nařídít nejdéle na tři roky, je možné ji však před uplynutím této doby prodloužit, pokud je to nutné. Prodloužení lze provést opakovaně. V tomto případě je soud povinen minimálně jednou za půl roku případ přezkoumat. Výchova zaniká v případě, kdy pominou důvody, pro které byla nařízena, nebo je dítěti zajištěna jiná forma náhradní rodinné péče. Nejdéle ji však lze soudem nařídít do 19. let věku dítěte.

1.2 Ochranná výchova

Ochranná výchova (dále jen OV) je institut trestního práva. Podle §2 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon. Patří mezi ochranná opatření, která „jsou určitou újmou a omezením osobní svobody a práv toho, komu jsou ukládána.“ (Jelínek, 2004)

Dle zákona č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, lze ochrannou výchovu uložit pouze mladistvým jedincům od 15 do 18 let v rámci trestního řízení, který spáchal čin, jenž je v trestním zákoníku vymezen jako trestný. Ve zvlášť závažných případech lze ochrannou výchovu uložit dítěti staršímu dvanácti let. Dítě s nařízenou OV ve věku do 15 let je umístěno do Dětského domova se školou, pokud však jeho chování nevedlo k nápravě, po uplynutí 15. roku je přemístěno do výchovného ústavu pro mládež. (Pilař, 2012)

Lze ji uložit buď samostatně, anebo vedle trestu. Posláním OV je eliminovat předchozí negativní chování a následky způsobené zanedbáním výchovy a připravit tak dítě na vedení řádného života.

1.3 Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

Dětský domov

Dětský domov (dále jen DD) je určen pro děti s nařízenou ústavní výchovou. Poskytují komplexní péči dětem, které nemohou být z různých závažných sociálních či zdravotních důvodů vychovávány ve své vlastní biologické rodině ani v jiné formě náhradní rodinné péče. Dětem je poskytována zejména sociální a výchovná péče. Jelikož jsou do těchto institucí umísťovány klienti, kteří nemají poruchy chování a mohou navštěvovat běžnou základní školu, která nenáleží danému domovu (Janský, 2014).

Jsou zde zpravidla umístěny děti od 3 do 18 let. Dále tu mohou být umístěny nezletilé matky s dětmi a mladí dospělí, a to až do 26 let, kteří se připravují na výkon povolání. Jsou zde zřizovány 2 a 6 rodinných skupin v počtu 6 až 8 dětí na skupinu. V rodinné skupině jsou většinou chlapci a dívky, a to v různém věku. Sourozenci jsou obvykle zařazováni do stejné rodinné skupiny (Zákon 109/2002 Sb.).

Dětský domov se školou

Podle §13 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, je účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči o děti:

- a) s nařízenou ústavní výchovou,
 1. mají-li závažné poruchy chování, nebo
 2. které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči
- b) s uloženou ochrannou výchovou,
- c) jsou-li nezletilými matkami a splňují podmínky stanovené v písmenu a) nebo b), a jejich děti, které nemohou být vzdělávány ve škole, jež není součástí dětského domova se školou.

Jsou zde umísťovány zpravidla děti ve věku od 6 let do ukončení povinné školní docházky. DDS zřizuje 2 až 6 rodinných skupin v počtu 5 až 8 dětí. Jestliže důvody, pro které bylo dítě do DDS umístěno, ustanou, může navštěvovat školu, která není součástí tohoto zařízení. Jestliže dítě na úkor závažné poruchy chování nemůže navštěvovat střední školu mimo zařízení, je přeřazeno do výchovného ústavu.

Výchovný ústav

Do výchovných ústavů (dále jen VÚ) jsou umísťovány děti starší 15 let, které mají závažné poruchy chování, nebo duševní poruchu, která vyžaduje výchovně léčebnou péči. VÚ mohou pečovat i o nezletilé matky, spolu s jejich potomky. Mladistvým je poskytována výchovná, vzdělávací a sociální péče. Do VÚ může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou (Jánský, 2014). Základní organizační jednotkou tohoto zařízení je rodinná skupina. Těchto skupin může být zřízeno nejvíce 6 a to v počtu 5 až 8 dětí na skupinu. Součástí VÚ bývá základní škola, ale je možno zde zřídit i střední školu (Zákon 109/2002 Sb.).

Diagnostický ústav

Diagnostický ústav (dále jen DÚ) školské zařízení ústavní a ochranné výchovy, do kterého se dostávají děti s poruchami chování ve věku od 3 do 15. let. Do DÚ se dostávají děti s nařízeným předběžným opatřením, nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou (Jánský, 2014).

DÚ má několik základních funkcí. První z nich je funkce diagnostická, jež spočívá v detailní diagnostice klienta v oblasti pedagogické a psychologické. Dalším úkolem diagnostického ústavu je vzdělávání klientů s ohledem na jejich specifické vzdělávací potřeby. Zařízení má také funkci terapeutickou, kde mohou být předmětem zájmu sociální vztahy a chování dítěte. Dále má funkci výchovnou a sociální. Významným úkolem DÚ je také spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Pobyt zpravidla trvá osm týdnů, je uskutečněno komplexní vyšetření, na základě kterého, je soudu vydáno doporučení, zda bude dítě umístěno do ústavní péče (DD, DDS, VÚ), či se bude moci vrátit k rodičům, případně příbuzným (Zákon 109/2002 Sb.).

2 DŮSLEDKY PSYCHOSOCIÁLNÍ DEPRIVACE U DĚTÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY

Obecně je možné říct, že dlouhodobý pobyt v zařízeních ústavní výchovy působí negativně na celý život většiny zde vyrůstajících dětí. Například průměrná délka pobytu dítěte v dětském domově je dle zprávy Ministerstva vnitra České republiky 14,5 roku (MV ČR, 2007).

Dítě umístěné do zařízení náhradní výchovy je zpravidla emocionálně i sociálně narušené v důsledku traumat, která na dítě mohou působit už v průběhu těhotenství, následně pak v domácím nestabilním, konfliktním prostředí, ale i po příchodu do náhradní výchovy (Škoviera, 2007).

Dítě je nejčastěji poškozováno vlastními rodiči, případně osobami, které mají dítě v péči. Aby se mohla osobnost dítěte vyvíjet pozitivním směrem, je potřeba zpracovat tato traumata z minulosti.

Odlišnosti u dětí pobývajících déle v ústavní péči lze spatřovat například v míře osvojených sociálních dovedností, znalostí a schopností. Při nemožnosti zvládnutí úspěšného osobního vývoje dochází ke krizi, kterou chápe Macek jako střet biologických, psychologických a sociálních aspektů. Při takovém střetu dochází k narušení nebo nevytvoření morálních postojů a názorů, vztahu k okolnímu světu, vlastní sebereflexe a sebepojetí. Jsou to zároveň důvody, pro něž se většina mladistvých dostává do těchto zařízení (Macek, 2003).

V následujících podkapitolách se proto budu zabývat kognitivním vývojem dětí pobývajících v ústavní výchově, a to z oblasti intelektu, motoriky, řečových schopností a socioemočního vývoje. Dále se budu věnovat možným rizikům, které sebou ústavní výchova přináší a která se mohou podepsat na budoucím životě dětí. Tyto rizika mohou také ve velké míře ovlivnit školní úspěšnost a následné kariérové rozhodování. Jako poslední zmíním vliv dětského domova na školní úspěšnost dětí.

2.1 Kognitivní vývoj dětí z dětských domovů

Vývoj intelektu a motoriky

Většina dětí vstupuje do ústavní péče v raných letech života, kdy je vývoj mozku, ale i celého organismu nejvíce aktivní. Důležitými jsou první tři až čtyři roky života, kdy se vytvářejí a zesilují centra mozku, která se podílejí na kontrole osobnostních charakteristik,

procesech učení a zvládnání stresu a emocí. Nervová spojení a sítě neurotransmiterů, které se během těchto let vytvářejí, jsou kriticky ovlivňovány negativními podmínkami prostředí, včetně absence stimulace, nedostatečně podnětného prostředí a nedostatku sociálního kontaktu. Je známo, že nedostatečná emocionální a kognitivní stimulace v raných letech života může mít za následek trvalé a nezvratné omezení vývoje některých mozkových struktur (Perry, 1995; Pollak, 1998).

Děti v ústavní péči dosahují také horších výsledků ve vizuální paměti a pozornosti, pracovní paměti a inhibiční kontrole (Merz, McCall, 2010; Pollak, 2009; Bruce, 2009). Po umístění do náhradní rodinné péče dochází ke zlepšení, avšak podle studií ještě i po čtyřech letech od doby, co bylo dítě osvojeno, vykazuje nižší skóry kognitivního vývoje (Vorria, 2006) a z hlediska výsledků ve škole a jazykových schopností nedosahují tyto děti úrovně vrstevníků z biologických rodin (van Ijzendoorn, 2005).

Vývoj řečových schopností

Prostředí, kde je omezena individuální podpora dítěte, a tedy i podpora komunikace, ztěžuje rozvoj mozkových struktur a spojení, která jsou zodpovědná za rozvoj řeči a slovní zásoby, a tím mohou negativně ovlivnit rozumové i komunikační schopnosti dítěte (Barnett, 1996). Jak uvádějí již Langmeier a Matějček (2011), u dětí v ústavní péči je rozvoj řeči významně opožděn.

Na základě omezení slovní zásoby, mají děti problém s porozuměním, vyjádřením, jsou náchylnější k frustraci a riziku vzniku vývojových poruch chování. To vše vede v omezení ve vývoji sociálním, socioemočním a je častým předpokladem k rozvoji některých specifických poruch učení.

Socioemoční vývoj

U dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních a jiných formách náhradní rodinné péče dochází k narušení emočního vývoje. Tyto děti jsou ve srovnání s dětmi vyrůstajícími ve vlastních rodinách méně schopny porozumět emocím a objevují se u nich poruchy emocí. (Wiik, 2010).

Ztráty a nedostatek trvalého emocionálního vztahu negativně ovlivňují přirozenou snahu dítěte vytvářet vztahy k dospělým osobám. Přestože chování malých dětí směrem k jejich vychovatelům v ústavní péči někdy může být velmi pozitivní, bylo zjištěno, že děti se hlouběji o nikoho z nich nezajímají a nikdy si k nim nevytvořily bližší citový vztah (Tizard,

Rees, 1975). Častá změna osoby, která poskytuje dítěti individuální péči, může vést v následném životě k totální neschopnosti zažívat individuální a emočně vřelé vztahy (Bowlby, 1969/1982).

Takto v podstatě traumatizované děti si mohou vytvořit o lidech obraz nedůvěryhodných osob, a to může produkovat netečné interakční styly, které mohou mít negativní vliv a představují ohrožení v dalším sociálním vývoji (Rosenfeld, 1997; Costello, 1995). Aby se dítě dokázalo vyrovnat se stresem či traumatem, je nezbytné, aby mělo minimálně jednu dospělou osobu, která dítěti poskytne stabilní a individuální péči.

Dle výzkumu realizovaného ČR (Ptáček, 2011) se poruchy chování vyskytují u 32 % dětí v pěstounské péči a u 30 % dětí v ústavech. U dětí v pěstounské péči a u dětí z dětských domovů se nejvíce vyskytují poruchy chování (6 % pěstounské, 12 % dětské domovy), poruchy učení (26 % pěstounské, 34 % dětské domovy) a hyperaktivita (28 % pěstounské, 32 % dětské domovy). Nejméně se tyto poruchy vyskytují ve skupině dětí z neúplných rodin. Dále bylo zjištěno, že děti z dětských domovů také vykazují nejvyšší úroveň symptomů depresivity, zejména „neschopnosti prožívat radost“, a uvádějí projevy související s pravděpodobností prožití traumatu nebo nepříznivých událostí. Vychovatelé u těchto dětí uvádějí zvýšení míry disociativního chování, které souvisí s mírou traumatizace.

2.2 Rizika ústavní výchovy

Deprivační syndrom

Za deprivační syndrom považujeme psychický stav, který vzniká, pokud nejsou v potřebné míře a dostatečně dlouho uspokojovány základní psychické potřeby člověka. Děti v ústavní výchově jsou vystaveny většímu riziku vzniku tohoto syndromu. Langmeier (2011) zjistil, že každé dítě, i když vychované stejným způsobem, reaguje na psychickou deprivaci jinak. Příčinu daného chování tedy nelze hledat ve vývojových rozdílnostech, nýbrž v interakci daného prostředí se specifickými rysy základní psychické výbavy každého dítěte.

Výchova bez rodičovské péče s sebou nese následky citové deprivace. Stejně tak je deprivováno i dítě vychovávané v nestabilním prostředí. Děti jsou v ústavní péči vychovávány ve větších skupinách; osoby, které o ně pečují, se střídají na směny; od dospělých dostávají mnohem méně podnětů a pozornosti, než je tomu v rodině. Obecně platí pravidlo, že

čím déle se dítě v ústavní péči nachází, tím je deprivací syndrom viditelnější a vážnější (Matoušek, 1999).

Kritickým obdobím pro vývoj dítěte je zejména období mezi prvním až třetím rokem života (Matějček, 1999). Děti, které jsou v tomto věku v ústavní výchově, se opoždějí intelektově, mírné opoždění je v motorickém vývoji, nejvýraznější opoždění je v oblasti sociální a v rozvoji řečových schopností. Opoždění je nejvíce patrné v oblastech, kde jejich rozvoji je nejvíce potřeba kontaktu dítěte s dospělým (Langmeier, Matějček, 2011). Uspokojování psychických potřeb dítěte je stejně důležité jako uspokojování potřeb tělesných.

Skleníkový efekt

Tímto termínem Běhounková (2012) označuje přílišné navyknutí na režim zařízení a následnou značně špatnou orientaci v okolním světě a především vztazích. Matoušek (1999) tento stav označuje jako hospitalismus, tedy riziko dlouhodobého pobytu v ústavní péči, kdy si dítě zcela navykne na řád a podmínky ústavního zařízení a není schopno vnímat a reflektovat podmínky vnějšího světa, ve kterém si na úkor toho připadá ztracené. Vávrová (2016) tento problém také označuje jako institucionalizaci jedince, kdy se dítě stává na ústavním zařízení závislé a není schopno žít svůj vlastní život mimo něj, což často vede k vyhledání dalšího ústavního zařízení i po odchodu z dětského domova.

Efekt zlaté klece

Efekt zlaté klece označuje situaci, kdy si dítě navykne na určitý materiální standard, který je ústavní výchovou zajištěn a zasahuje to někdy i jeho hodnotový systém (Pěnkava, 2011). Autor dále poukazuje, že poté, co se pak chovanec osamostatní, často velmi obtížně dosahuje na úroveň zajištění, kterou měl v ústavním zařízení, a to v mnoha případech produkuje další problémy, jako je například finanční zadluženost.

Stereotypizace života

Stereotypizace je jedním z dalších problémů ústavní výchovy, kdy děti mají nastavený řád a program dne, který určuje harmonogram prováděných činností. Klienti žijí danou strukturou a přílišný stereotyp se může projevit také v jejich uvažování, což může mít za následek neschopnost adaptovat se na proměnlivé prostředí v reálném životě. Řád a struktura je přitom nezbytná pro pracovní podmínky zaměstnanců a dle autora přispívá také k určité jistotě dětí (Matoušek, 1999).

Další rizika

Mezi další rizika pak lze zařadit ztrátu soukromí, nedostatečně individuální přístup k jednotlivým dětem, možnost šikany či absenci mužského vzoru z důvodu, že bývá pozice vychovatele obsazována převážně ženami (Matoušek, 1999). Žufníček (2012) upozorňuje také na to, že může nastat problém především u chlapců, kteří absenci mužského vzoru začnou řešit identifikací s mužským pohlavím ve filmech, seriálech či literatuře, což může značit pokřivené vnímání mužské role.

Nutno podotknout, že děti z dětských domovů mají také často konflikt se zákonem. Dle Matouška a Kroftové (2003) je to z toho důvodu, že děti vychovávané v ústavěch, mají nejen oslabenou schopnost navazovat vztahy, ale i oslabený smysl pro neústavní život. Jejich problémy s delikventním chováním mohou být projevy naivního vidění světa, které tyto děti neměly možnost korigovat v dlouhodobém vztahu jak k autoritě dospělého, tak k mimoústavním institucím.

2.3 Vliv dětského domova na školní úspěšnost

Dle Vágnerové (2012) je nástup do školy pro dítě vychovávané v ústavní péči ještě větším sociálním mezníkem, než pro dítě žijící ve vlastní rodině. Mohou se zde totiž projevit dopady z jeho negativních zkušeností, kvůli kterým musí být v náhradní péči. Kvůli těmto negativním zkušenostem může dítě citlivěji reagovat ve škole a také se cítit přetíženo nastalými změnami a novými požadavky. Často se stává, že je dítě opožděné, protože nedostatečnou péčí nemělo možnost osvojit si to, co děti ve stejném věku znají a umí. Nejčastějšími problémy těchto dětí jsou citová nevyzrálost (dítě nezvládá nové požadavky spojené se školou), nízké komunikační schopnosti (dítě nerozumí pokynům), nezáměrně naučit se něco nového (dítě nikdy nebylo vedeno k učení, může mít strach ze selhání), nízké sociální kompetence (špatné vztahy k dětem i učiteli) či neznalost sociálních norem (dítě je neposlušné).

U dětí v dětských domovech ve velké míře existují specifika v souvislosti se školní docházkou, mezi která autoři zařazují nízkou prioritu, kterou vzdělávání přikládá působící okolí, narušenou školní docházkou v důsledku častého přerazování do jiných domovů, snížená očekávání ze strany učitelů i pedagogického personálu v zařízení a nepříznivé podmínky pro studium (Cameron a Maginn, 2012).

Dle výzkumu realizovaného v České republice (Ptáček, 2011), největší obtíže se zvládnutím školních povinností mají děti v dětských domovech (6 % zvládá školní povinnosti

špatně, 24 % s obtížemi, 30 % s pomocí) a pěstounských rodinách (2 % špatně, 11 % s obtížemi, 37 % s pomocí). Bez obtíží zvládají povinnosti ve většině biologických rodin úplných (60 %) i neúplných (38 %). Špatné zvládání povinností neuvádí žádný z biologických rodičů, 2 % pěstounů a 6 % vychovatelů dětí z dětských domovů.

3 ROLE VYCHOVATELE V DĚTSKÉM DOMOVĚ

Nejdůležitější místo ve výchovné oblasti v dětském domově zastává vychovatel. V této kapitole se budu zabývat nároky, které jsou na vychovatele kladeny, a to z oblasti osobnosti, vzdělanostní a metodické. Následně podrobněji rozeberu, jaký má vychovatel na dítě vliv z hlediska kariérového rozhodování.

Vychovatel je dle zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících (platného od 1.9.2016) ten, kdo se podílí na přímé pedagogické činnosti. Jako přímou pedagogickou činnost chápeme vyučování, výchovné, speciálně-pedagogické nebo pedagogicko-psychologické činnosti, nebo např. podporu kariérového rozhodování ze strany vychovatele dětského domova. Zároveň musí splňovat několik podmínek, kterými jsou: plná způsobilost k právním úkonům, odpovídající odborná kvalifikace, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a znalost českého jazyka.

Zákon č. 563/2004 Sb. udává, že v dětském domově může pracovat vychovatel, který získal svou odbornou kvalifikaci:

a) „vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřeném na speciální pedagogiku nebo sociální pedagogiku,

b) vyšším odborným vzděláním získaným ukončením akreditovaného vzdělávacího programu vyšší odborné školy v oboru vzdělání zaměřené na speciální pedagogiku, nebo“

c) vzděláním stanoveným pro vychovatele obecně, ale doplněném

o vzdělání v programu celoživotního vzdělávání realizované vysokou školou se zaměřením na speciální pedagogiku.

Pávková a kol. (2002) poznamenává, každý z pedagogických pracovníků musí před uzavřením pracovního poměru absolvovat psychologické vyšetření. Toto opatření má zabránit průniku nezpůsobilých osob do takových typů zařízení. **Psychologické vyšetření** se zaměřuje hlavně na anamnestické údaje, intelekt, pozornost, strukturu a dynamiku osobnosti, hodnotovou a zájmovou orientaci, postoj k výkonu profese a motivaci pro práci ve školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči (MŠMT, 60/2006).

Absolvováním výše uvedených vzdělávacích programů by vzdělávání vychovatelů nemělo končit. Zákon také uvádí, že: „Pedagogičtí pracovníci mají po dobu výkonu své pedagogické činnosti povinnost dalšího vzdělávání, kterým si obnovují, udržují a doplňují kvalifikaci“ (MŠMT, 563/2004).

3.1 Pracovní činnost vychovatele

Posláním vychovatele je rozvíjet a pěstovat u dětí takové vlastnosti, hodnoty i postoje, které prospívají jak dětem, tak ostatním lidem ve společnosti. Vychovatelé prostřednictvím různorodě zaměřených činností (tělesně, duševně, hudebně, řemeslně a jinak naměřených) se snaží o rozvoj talentu a schopností dětí, jde tak o celkový rozvoj jejich osobnosti. Vychovatelé běžně plánují výlety, různé poznávací, společenské a kulturní akce. Vychovatelé se zaměřují i na sledování a posuzování vlastností a chování dětí i mládeže, jejich postojů a názorů. Snaží se pracovat se skupinou dětí jako s celkem, taktéž i s jednotlivými dětmi, u kterých uplatňují individuální přístup (Bendl a kol., 2015).

Výčet pracovních činností vychovatelů můžeme čerpat ze dvou zdrojů. První zdroj představuje legislativa a vnitřní dokumenty dětských domovů, které podle Sekery (2009) nepřináší ucelený pohled na pracovní náplň vychovatele.

Druhý zdroj vytváří doposud realizované výzkumy, které jsou pro účely práce přínosnější svou jasnou výpovědní hodnotou. Z výzkumu Škoviery vychází devět hlavních činností vychovatele, které jsou řazeny od nejčtetnějších po nejméně zastoupené:

- příprava na školu a vyučování,
- příprava pokrmů,
- sebeobslužné činnosti, které tvoří úklid a osobní hygiena,
- administrativní činnosti,
- relaxační a zábavné činnosti spojené s poslechem hudby, sledováním televize, procházkami apod.,
- dozor nad dětmi,
- činnosti, které děti aktivně rozvíjejí typu tvořivých her, zpěvu, tance, kreslení, manuálních činností apod.,
- společensky prospěšná činnost, kterou je myšlena práce v prostorách zařízení a jeho okolí,

- a tzv. jiné pomocné činnosti, které zastřešují doprovod dítěte mimo zařízení, např. k lékaři apod. (Škoviera, 2007).

Výsledky výzkumu ukazují, že činnosti, které jsou spojeny s výchovou, tvoří jen zhruba 31 % ze všech zjištěných činností. Zhruba 32 % činností tvoří jen administrativa, ve které jsou zahrnuty i porady (Škoviera, Bohunická, 2013)

Poněkud rozpracovanější pohled přináší Dosoudil, který práci vychovatele v zařízení ústavní výchovy charakterizuje pěti základními sférami, kterými jsou: péče, zajišťování bezpečnosti, administrativa, profesionální rozvoj a vlastní výchovná činnost s jednotlivcem a skupinou.

- **Péčí** zde myslí všechny činnosti, které jsou nezbytné k uspokojování základních biologických potřeb dětí jako je vaření, úklid, osobní hygiena, oblékání apod. Přestože většina vychovatelů považuje tuto činnost za podřadnou, jedná se o důležitý aspekt k správné tvorbě návyků, dovedností, ale i formování osobnosti dítěte.
- **Zajišťování bezpečnosti** nesouvisí jen s dohledem a předcházením možných úrazů. Jde zde také o prevenci před předcházením rizikového chování, jako je například šikana. Proto ani v dětském domově by neměly chybět vypracované krizové postupy a krizové plány, jak je tomu ve školách. Vychovatel by měl dbát na skupinovou atmosféru a vztahy.
- **Administrativa** je neodmyslitelnou činností práce každého vychovatele, který má v popisu práce operovat s příjmy hygienických, čistících a učebních prostředků v rámci jedné rodinné skupiny. Dále se zde zabývá průběžnou diagnostikou a záznamy o dítěti, píše hodnotící zprávy, které slouží k předávání informací mezi jednotlivými vychovateli, kteří pracují v rámci jedné rodinné skupiny.
- **Profesní rozvoj** bývá často obsažen již ve smlouvě. Jedná se další vzdělávání včetně supervizí, kterých by se měl pravidelně účastnit.
- V neposlední řadě je to **Vlastní výchovná činnost s jednotlivcem a skupinou**, která v sobě zahrnuje volnočasové a sportovní zájmové aktivity, aktivity na rozvoj sociálních kompetencí, vzdělávací aktivity, terapeutické a reedukační aktivity a další. (Dosoudil in Žufníček, 2012)

3.2 Osobnost a kompetence vychovatele

Aby se člověk mohl považovat za dobrého vychovatele, je potřebné, aby měl předpoklady pro práci s dětmi. Osobnost jedince tedy hraje při výkonu profese důležitou roli.

„V psychologickém pojetí je osobnost – každý člověk s jedinečnou strukturou svých psychických vlastností a dispozic. Důraz je kladen na jednotu psychických procesů, stavů a vlastností, na souhrn vnitřních determinantů prožívání a chování“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2013)

Na pojetí osobnosti vychovatele se objevují rozličné názory. Požadavky by se však měly držet v reálné míře a nesnažily se vytvářet dokonalou představu o osobě. Dle Federové by měl v dětském domově pracovat kvalitní vychovatel, který má jasně stanovený hodnotový žebříček, byl pro děti pozitivním vzorem a dokázal s nimi navázat blízký vztah. Měl by svým působením zvyšovat zdravé sebevědomí dětí, a také je připravovat na možný návrat do rodiny či jiné formy náhradní výchovy. (Federová in Vychovávateľ, 2006)

Sekera (2009) doplňuje, že by měl vychovatel zvládat sociální dovednosti, prožívat a ovládat své emoce, jelikož je v zařízení tím dospělým a pro děti především vzorem. Za své vystupování by se neměl stydět a měl by za něj nést plnou odpovědnost.

Nesmí chybět smysl pro spravedlnost, pracovitost, taktnost, poctivost, slušné chování a důslednost. Měl by vlastnit vhodné hygienické a společenské návyky, příslušné schopnosti, všeobecný přehled, tvořivost a schopnost vychovávat.

Vychovatel by měl mít dobré komunikační a organizační schopnosti a příjemné společenské vystupování. Měl by být schopný dokázat zhodnotit prostřednictvím základních metod pedagogického výzkumu výsledek své činnosti. Své schopnosti, znalosti a dovednosti by měl celoživotně rozvíjet v rámci dalšího vzdělávání či sebevzdělávání.

Mezi opomíjené vlastnosti patří smysl pro humor a sportovní duch. Měl by respektovat zavedená pravidla ve skupině, být pro děti dobrým radcem, ale zároveň také předávat dětem zodpovědnost za svá rozhodnutí. V neposlední řadě je zapotřebí výborná orientace ve výchovných metodách a jejich vhodné užití. V zásadě by měl vychovatel cítit výchovu dětí jako poslání, kterému dává hodnotu svou osobností, vědomostmi, zručností a odborností (Federová, in Vychovávateľ, 2006).

3.3 Vliv vychovatele na kariérové rozhodování

Když se dítě rozhoduje o volbě střední školy, významný vliv na jeho kariérové rozhodování mají jeho rodiče. Jelikož děti z dětských domovů se se svými biologickými rodiči setkávají minimálně nebo vůbec, jsou těmito blízkými osobami vychovatelé.

U vychovatele se předpokládá, že bude schopen poskytovat dětem cenné rady, které nebudou založeny jen na emocionální stránce, ale rady budou mít profesionální základ, který bude pramenit z pedagogického vzdělání vychovatelů. Základem je dobrý emocionální vztah, který zapříčiní to, aby mohl vychovatel dítě podporovat. Podstatné je, aby nepřistupoval ke své práci povrchně, ale aby se naučil dítěti porozumět. To jsou důležité vlastnosti, které dítěti následně mohou pomoci v době, kdy bude provádět kariérové rozhodování (Škovič, 2007).

Není také výjimkou, že v dětských domovech přebývají osoby se speciálními vzdělávacími potřebami. V těchto případech stoupá důležitost efektivního kariérového poradenství, které zohlední specifické potřeby jedinců a podpoří odstranění negativního sebeobrazu dětí a adekvátní kariérovou volbu (Zapletalová a Vaňková, 2006). Důležitou funkcí dětského domova je příprava jedince na reálný život po jeho opuštění, v kontextu kterého je při volbě budoucího povolání důležité zvážit perspektivy společenského uplatnění a sociální jistoty daného oboru (Pávková, 2002).

Jako příklady vhodných metod pro tuto cílovou skupinu se uvádí pozorování a rozhovor (Zapletalová a Vaňková, 2006). Je tedy vhodné, aby tyto metody využívali právě pedagogové konkrétního ústavu, ve kterém dítě bydlí, protože právě tito zaměstnanci mají s jedincem nepřetržitý kontakt, který byl zde již zmíněn jako pozitivní faktor při poskytování kariérového poradenství.

Cílem takto vedené výchovy je vytvořit ideální podmínky, které povedou k rozvoji schopností dítěte, jeho citové stránky a umožnění zařazení dítěte do života společnosti. Dojde-li ke správnému splnění uvedených doporučení, může to následně jedinci z dětského domova pomoci s kariérovým rozhodováním, protože bude moci zhodnotit své předpoklady a na základě nich učinit správné rozhodnutí ve výběru.

4 KARIÉROVÉ ROZHODOVÁNÍ

Rozhodování provází jedince po celý jeho život. Avšak s přibývajícím věkem závažnost úkonů roste a člověk se dostává do fáze, kdy mohou jeho rozhodnutí ovlivnit průběh celého nadcházejícího života. Jedno z takových rozhodnutí je právě to kariérové. V následující kapitole přiblížím samotný pojem a uvedu jeho dělení z pohledu dvou systémů.

Jak už sousloví napovídá, kariérové rozhodování je proces, při kterém se jedinec snaží učinit rozhodnutí, které mu pomůže ubírat se správným směrem za vybranou, či dokonce vysněnou kariérou. Jedinec se při tomto procesu záměrně snaží najít možné kariérové alternativy, zvažuje zde více možností budoucí kariéry a na konci si z možností vybere jednu variantu, které by se chtěl do budoucna věnovat (Hlad'o, 2012).

Samotnou volbu povolání pak Průcha, Walterová a Mareš (2013) definuje jako: „proces zahrnující rozhodování o volbě studia, nebo přípravy na povolání, konkrétního povolání a celou profesní dráhu člověka. Je součástí celkového vývoje osobnosti, v němž hlavní roli hrají rozhodovací procesy.“

Za zmínku stojí také kariérová připravenost, která souvisí s kariérovým rozhodováním. Je to „připravenost, která vyjadřuje připravenost člověka uskutečnit informované, věku přiměřené rozhodnutí o volbě povolání“ (Hlad'o, 2012) Jak uvádí Kohoutek (2009), studenti by se měli rozhodnout pro povolání až v době, kdy je většina z nich pro volbu zralá, tedy až se jejich zájmy ustálí (objevuje se již tzv. láska k věci) v čase, kdy začíná být jejich volní aktivita cílevědomá a důsledná a nedají se tak snadno odradit překážkami a obtížemi. Zralost je taková fáze v rozvoji osobnosti, kdy je člověk schopen zvolit si povolání s ohledem na své osobní možnosti, znalosti a dovednosti a jeho ambice přizpůsobit se svému povolání je stálá.

Kvůli zvýšenému počtu mladistvých absolventů základních a středních škol bez práce, upozorňuje MŠMT na důležitost kariérového rozhodování a na nutnost systematické přípravy žáků základních škol na volbu povolání a na vstup na trh práce (MŠMT, 2001).

K tomu, aby si žáci vybrali správně dokáže pomoci tzv. Kariérní poradenství. Česká republika nám nabízí poradenské služby ve dvou systémech. Těmi jsou systém Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a systém Ministerstva práce a sociálních věcí.

4.1 Systém Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

Školská poradenská zařízení zajišťuje § 116 zákona č. 561/2004 Sb., předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Školská poradenská zařízení zajišťují pro děti, studenty a jejich zákonné zástupce, pro školy a školská zařízení informační, diagnostickou, poradenskou a metodickou činnost, poskytují odborné speciálně pedagogické a pedagogicko-psychologické služby, preventivně výchovnou péči a napomáhají při volbě vhodného vzdělávání dětí, žáků nebo studentů a přípravě na budoucí povolání.

Odborná kvalifikace poradce je stanovena zákonem č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů a splnění dalších kvalifikačních požadavků vyhláškou č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, ve znění pozdějších předpisů.

Pedagogicko-psychologická poradna (PPP)

Poskytuje individuální a skupinovou pomoc při řešení problémů spojených s vývojem osobnosti dítěte. Poradna nabízí psychologické vyšetření předškolních dětí; pomoc při řešení výchovných, vzdělávacích, osobních a rodinných problémů žáků základních a středních škol; diagnostika a náprava specifických poruch učení a chování; skupinové vedení dětí atd., dále informační, metodickou, školící a vzdělávací činnost a odbornou pomoc pro pedagogy (Hlad'o, 2012).

„V kompetenci PPP je pomoc žákům a rodičům při volbě studijního a profesního uplatnění po absolvování základní, nebo střední školy, tj. posouzení intelektových a osobnostních předpokladů pro studium, poradenská pomoc při výběru vhodného studijního nebo učebního oboru, zaměstnání, informace o školách a další služby. Pedagogicko-psychologické poradny jsou jedním z hlavních partnerů škol při zabezpečování kariérového poradenství.“ (Hlad'o, 2012)

Poradenské služby na školách zajišťuje:

- **Výchovný poradce**

„Výchovný poradce se ve vztahu k volbě povolání věnuje především informační činnosti týkající se výběru dalšího studia nebo jiné formy přípravy na povolání žáků, poskytuje in-

formace o jednotlivých typech škol, požadavcích a předpokladech přijetí. Provádí administrativní činnosti s tím související, sběr přihlášek ke studiu, exkurze, odborné přednášky, besedy a individuální konzultace pro žáky a jejich rodiče. Úzce kooperuje s rodiči, školním metodikem prevence, školním psychologem, speciálním pedagogem, s třídními učiteli a ostatními pedagogy při dlouhodobé profesní orientaci žáků školy a systematickém sledování a hodnocení jejich vývoje. Zvláštní pozornost věnují výchovní poradci žákům, jimž rodina neposkytuje dostatečnou intelektuální, sociální nebo hmotnou pomoc, dále žákům talentovaným a se změněnou pracovní schopností.“ (Hlad’o, 2012)

- **Školní psycholog**

„Ve školách působí kvalifikovaní školní psychologové zasahující přímo v terénu. Problém řeší v součinnosti s pedagogicko-psychologickými poradnami. Optimální je, když je školní psycholog v každodenním kontaktu s žáky a učiteli, což se v českém vzdělávacím systému dosud neuplatňuje v plné míře.“ (Průcha, 2003) Škála činností školního psychologa je diagnostická, reedukační a také intervenční. Školní psycholog prolíná kariérové poradenství s psychologickým vyšetřením a úzce spolupracuje s výchovním poradcem. Může provádět pedagogicky-psychologickou diagnostiku v souvislosti s profesní orientací žáků.

- **Třídní pedagog**

Třídní pedagog se jeví jako nejvíce využívaný poradce. Podle výzkumu Šťastnové & Drahoňovské, 2012) se něho v průměru obrátí jedna třetina dětí (30,3 %).

Pozoruje a hodnotí vývoj žáka, vede dokumentaci, spolupracuje se všemi složkami a dále pak i ostatními pedagogickými pracovníky školy. „Koordinuje výchovnou a vzdělávací činnost všech učitelů vyučujících ve třídě a spoluprací s rodiči.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2013)

4.2 Systém Ministerstva práce a sociálních věcí

Informační a poradenská činnost úřadu práce

„V každém okresním úřadu práce je zřízeno informační a poradenské středisko, které slouží především pro pomoc při volbě povolání. Kromě toho zde najdete velké množství různých informací, které vám rovněž mohou velmi pomoci. Poradenské služby mohou mít různou formu – od základních rad a informací až po odborné speciální poradenství zaměřené na řešení složitých problémů, které mohou člověka na jeho profesní dráze potkat. Patří sem také psychologická vyšetření, jejichž cílem je poznat schopnosti a vlastnosti vyšetřovaného,

jeho osobnostní předpoklady pro vykonávání určitého povolání či pro úspěšné absolvování určitého druhu vzdělání.“ (Mošna, 1997)

V současné době existuje také řada projektů zabývajících se kariérovým poradenstvím, většina se však zaměřuje na rozvoj kariérového poradenství ve školství. Jsou to například projekty P-KAP, Volba kariéry aj. Nebo se týká inkluze různých ohrožených skupin na trhu práce. Jsou to například projekty Práce jako cesta k integraci, Znovu do práce aj. I když jsou jedinci vyrůstající v dětských domovech zařazeni do skupiny znevýhodněných osob, není jim v oblasti tohoto tématu věnován dostatečný prostor.

Je však třeba zmínit projekt PERSIST, který má za cíl zlepšit integraci jedinců žijících v dětských domovech do společnosti a na trh práce (yourchance, © 2021). Díky projektu Rozhled se mohou osoby z dětských domovů účastnit mentoringového programu zaměřeného na volbu kariéry a rozvoje relevantních dovedností k uplatnění na trhu práce (Nadání a dovednosti, © 2021).

Oba zmíněné projekty se opět týkají primárně mladistvých, kteří v současné době čelí kariérnímu rozhodování. Mají za cíl zvednout u znevýhodněných dětí jejich sebevědomí, naučit je lepší sebe prezentaci a rozšířit přehled o možnosti jejich kariérní budoucnosti.

5 DÍTĚ A VLIV OKOLÍ

Volba povolání je pro každého dospívajícího složitým procesem. Málokdo v takto mladém věku dokáže přemýšlet tak, aby se rozhodl správně pro svou budoucnost. Toto rozhodnutí je důležitou součástí každého adolescenta. To, jaké povolání si vybereme, tedy jakou zvolíme profesní roli, se následně obrací na kvalitě budoucího života. Ne každé dítě je připraveno se rozhodnout, jakou cestou se dál bude ubírat. Proto se v životě objevují činitele, kteří se snaží posunout dítě správným směrem.

K tomu, abychom mohli správně pochopit vliv činitelů na jedince, musíme nejdříve pochopit samotné období adolescence, které je v životě každého důležitým mezníkem.

5.1 Adolescence

Adolescenci můžeme vymezit jako období mezi 15. až 20. rokem věku. Jedná se o poslední vývojovou etapu dětského věku. Jedinec se v tomto období potýká se dvěma důležitými sociálními mezníky – ukončením povinné školní docházky a dovršením přípravného profesního období. Je to období, kdy si jedinec utváří svou vlastní identitu, která je pro něj důležitá. V osmnácti letech, kdy se jedinec stává dospělým, je z právního hlediska plně zodpovědný za důsledky svého jednání (Vágnerová, 2000). Během období adolescence dochází k rozvoji na tělesné, psychické a sociální úrovni.

Všeobecným startem do adolescence jsou biologické a fyziologické změny v organismu, konkrétně pohlavní dozrávání. S tímto faktem velmi úzce souvisí přijetí vlastního těla, fyzických změn, včetně pohlavní zralosti a pohlavní role. Důležitou součástí se pak stává posuzování vlastního těla a tělesného vzhledu. Adolescent se svým tělem často zaobírá. Vlastní tělo je posuzováno ve vztahu k aktuálnímu standardu atraktivity, je srovnáváno s ostatními adolescenty i aktuálně přijímaným ideálem (Vágnerová, 2000)

V psychické oblasti dochází u jedince k nejvýznamnějším změnám. Adolescenti si sami volí hodnoty a normy, k nimž chtějí být loajální a neberou automaticky to, co jim společnost a rodiče nabízejí. „Základem identity je sebepoznání. Jedinec musí nejprve vědět jaký je, aby mohl uvažovat o své budoucí identitě a dále ji rozvíjet.“ (Vágnerová, 2000)

V oblasti sociální dochází u jedinců k odpoutání se od rodiny. Jedinec se snaží dělat vše podle sebe a velmi často se přiklání ke skupině vrstevníků. Co se týká mezilidských vztahů, u adolescentů se začíná projevovat změna názorů na druhé lidi. Proměnou procházejí i sociální role, ať už v rodině, ve škole nebo mezi vrstevníky.

U dětí vychovávaných v ústavní výchově však může období adolescence představovat určitý problém, a to v důsledku přetrvávající citové deprivace, která u dítěte z ústavní výchovy zasahuje právě i do období adolescence. Právě citová deprivace (kdy schází nebo částečně absentují významní druzí, případně je dítě odmítáno nebo týráno rodičovskými osobami) v raném dětství ovlivní další fáze života jedince (včetně dospívání a dospělosti) a nese důsledky například v podobě poruch chování (Jurečková, 2014).

Důležitým sociálním mezníkem je ukončení povinné školní docházky a volba dalšího profesního směřování v 15. letech. Tuto změnu lze rovněž chápat jako emancipaci - o odpoutání z vazby na povinnou roli žáka základní školy. V této době dochází k diferenciaci v oblasti jedné významné role, dospívající může o své budoucí profesi do určité míry spolu-rozhodovat. Možnost volby závisí především na jeho dosavadní školní úspěšnosti, ale mohou ji spoluurčovat individuální preference (Vágnerová, 2000).

5.2 Činitele podílející se na kariérovém rozhodování

Jak už bylo výše zmíněno, dítě se v tomto věku hledá, upevňuje si hodnoty a normy, tudíž může být jeho rozhodování značně ztíženo. Přestože se jedinec snaží v tomto období dělat vše podle sebe, jeho psychika je ovlivnitelnější. Níže se zaměřím na vybrané činitele, kteří mají na dítě v adolescentním věku největší vliv při výběru budoucího vzdělání.

Rodina

Plánování a výběr budoucího povolání by měl být dlouhodobý proces, ve kterém by se měli rodiče snažit své dítě podporovat, diskutovat s ním o různých alternativách, nabízet, doporučovat, ale konečné rozhodnutí by měli ponechat (pokud je to jen trochu možné) na něm samotném.

Mezera (2002) však upozorňuje na to že „velký tlak rodičů, ale často i dalších příbuzných, který je koneckonců jeden či dva měsíce před podáním přihlášky „někam“ dost pochopitelný, je ale schopen v době, kdy už není tolik času, nadělat více škody než užitku.“

Đurišová (2015) provedla výzkum s cílem zjistit, zda a jakým způsobem probíhá rodičovská podpora. K získání dat použila dotazníky, které poskytla středoškolákům. Ti měli za úkol popsat, jak probíhalo jejich kariérové rozhodování na konci základní školy. Autorka zjistila, že více než polovina studentů základních škol si nechala ohledně volby střední školy poradit od rodičů (57 % respondentů). Na podporu od rodičů navazují i Hlad'o a Drahoňovská (2012), kteří od dětí zjistili, že vliv rodičů na kariérové rozhodování a vyjádřená podpora

od rodičů je významná. Dalším zajímavým faktem je, že na děti, jejichž rodiče mají vysokoškolské vzdělávání či vzdělání s maturitou, rodiče kladou větší nároky, než kladou rodiče s nižším vzděláním (základní vzdělání, výuční list).

Vrstevníci

Vrstevníky lze brát jako “skupinu dětí nebo mladých lidí přibližně stejného věku a často i s přibližně stejným sociálním statutem.” (Průcha, Walterová & Mareš, 2013)

Obzvláště v období adolescence se vztah mezi vrstevníky posiluje trávením společného času ve škole či ve volném čase. Protože v tomto věku děti rády drží se svými kamarády, mají také podstatný vliv na jejich kariérové rozhodování.

Podle Hlad'a (2012) působení vrstevnických skupin na volbu povolání i dalšího vzdělávání v poslední době stoupá. Přesto není jejich přímý vliv tak silný a studenti se rozhodují většinou nezávisle na těchto sociálních vazbách. Pokud jde ale o nepřímý vliv, tak vrstevníci zde ze všech sociálních vlivů hrají nejdůležitější roli, především v oblasti poskytování kariérodních informací. Pozitivní vliv lze vidět též ve stabilizaci emocí studentů v tomto období nejistoty, které je s volbou povolání spojeno.

Škola

Dalším významným činitelem je samotné školní prostředí. Škola by měla děti připravit právě na profesní budoucnost i na další vzdělávání, upevňovat jejich postoje k práci a učení a předávat informace o práci. Jak uvádí Strádal a Nouzová (1995) školní příprava by měla předcházet vlastnímu rozhodování o budoucím povolání a měla by plnit funkci sebepoznávací, motivační a informačně-orientační. Neočekává se, že student bude na konci školní přípravy definitivně rozhodnut, ale že si bude uvědomovat všechny faktory, které poté při své volbě uplatní.

Z výzkumu Šťastnové & Drahoňovské (2012) vyplývá, že o volbě střední školy začínají žáci uvažovat až v předposledním ročníku studia na základní škole. Žáci si často chodí k učitelům či k poradcům pro rady nebo informace o dalším vzdělávání. Z toho lze vyvodit, že kariérové rozhodování u žáků trvá přibližně jeden rok.

„Učení přestává být už jen „něčím vedle jiných forem činnosti a zábavy“, ale dříve či později zpravidla splyne s životními perspektivami adolescenta. Stává se pak osou, po které mladiství zamýšlí realizovat svůj vlastní život – k tomu se vztahuje i výběr kontaktů, volba zájmů atp. S věkem význam samotného prospěchu pro sebeocení či seberealizaci klesá,

zato roste význam vyšších útvarů osobnosti (hodnoty, poslání i činitelů prostředí, zvláště pracovní zařazení“ (Čačka, 2000)

Autorky Šťastnová a Drahoňovská (2012) hledaly odpověď na otázku, jaký vliv mají učitelé na kariérové rozhodování u žáků základních škol. Od žáků základních škol dostaly odpověď, že pedagogové mají určitý vliv na jejich kariérové rozhodování, avšak tento vliv je minimální (2,8 %). Významnou roli přitom může hrát oblíbenost učitelů. Adolescenti s učiteli často nevychází, což může vést k nepatřičnému ohodnocení žáka či snížení jeho sebevědomí při výběru školy. Svou roli hraje také oblíbenost vyučovacích předmětů, kdy na základě špatné zkušenosti žák usoudí, že si dané zaměření nezvolí. V opačném případě může být efekt také pozitivní a dokázat žáka namotivovat či povzbudit.

Zájmy

„Zájem můžeme definovat jako odvozenou potřebu, která se uspokojuje prováděním určité činnosti.“ (Říčan, 2007)

Pokud rodiče příliš nezasahují do rozhodování jejich potomka, bývají nejčastějším faktorem, ovlivňujícím výběr budoucího povolání, právě jeho zájmy. Jak uvádí Mezera (2008) jakmile zjistíte, že něco děláte rádi, je to s největší pravděpodobností ta činnost, ve které budete v devadesáti procentech úspěšní.

Doporučuje se, že by se dítě mělo již od malička zaměřit na povolání, o které projevílo zájem. Příliš časná volba povolání se však není vhodná, znamená jisté omezení zájmů dítěte, které se zatím pořád vyvíjejí. Čím je dítě mladší, tím hůře lze také odhadnout, zda má skutečně předpoklady pro úspěch v určitém povolání (Kohoutek, 2009).

Sebehodnocení a sebepoznání považuje mnoho autorů (Mezera, 2008; Super, 1953 in Patton & McMahon, 2006) za velice důležité a někdy i rozhodující v procesu kariérového rozhodování. „Čím lépe poznáme svoje vlastní zájmy, tím přesněji jsme schopni předvídat svoje budoucí možnosti a životní šance.“ (Mezera, 2002)

Mnozí adolescenti věku 14-15 let přesto nemusí být zájmově vyhranění a volí si jako střední školu gymnázium. Tak získají potřebný čas a prostor na to, aby zjistili, co je baví a kterým směrem by se chtěli do budoucna ubírat.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 VÝZKUM

Ve výzkumu se zabývám **kariérovým rozhodováním u dětí z dětských domovů a dětí z běžných rodin**. Ze sociologického hlediska lze rodinu chápat jako formu dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím, které přinejmenším zahrnuje rodiče a děti. Další znaky jsou sociokulturně podmíněny. Lze k nim přiřadit společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků. (Jandourek, 2007)

Volba jedince o budoucím povolání není pouze záležitostí vlastních představ a cílů. Je ovlivněna mnoha dalšími činiteli, jejichž vliv je mnohdy podstatnější, než vlastní plán. Ne zřídka se stává, že se jedinec nakonec věnuje přípravě na jiné povolání, než o jaké měl zájem. Studenti uvádějí rodinu a především rodiče jako nejvýznamnější faktory působící na jejich rozhodování. Z výzkumu, který realizoval Národní ústav odborného vzdělávání (2003) vyplývá, že **největší počet žáků promítá do svého rozhodování rady a doporučení rodičů.**“ (Hlad'o, 2014)

Pokud se ale zaměříme na děti v dětských domovech je třeba se ptát, do jaké míry jsou svým okolím při výběru školy ovlivněny ony a který faktor při volbě povolání staví na první místo. „Důležitým hlediskem volby povolání je objektivní posouzení perspektiv daného oboru, společenské uplatnění a sociální jistoty dětí opouštějících dětský domov, jsou totiž významným činitelem úspěšnosti v samotném životě, neboť ve vlastní rodině zpravidla nenacházejí pozitivní vzory ani podporu.“ (Pávková, 2002)

Ve výzkumu si kladu za cíl zjistit důležité činitele při výběru povolání u dětí z dětských domovů a dětí běžných rodin, jejich informovanost o budoucím vzdělání a představy o profesi.

6.1 Výzkumné cíle

Hlavním cílem výzkumu je **zjistit činitele kariérového rozhodování u dětí dětských domovů a dětí běžných rodin**. Zda a v jaké míře uvádějí děti obou skupin při svém rozhodování podíl následujících činitelů: vliv zájmů v oblasti osobnostního rozvoje, vliv rodiny/klíčových osob, vliv informovanosti o oboru, vlivy ze strany třídního pedagoga, s nimiž se děti obou skupin setkaly.

Osobnostní rozvoj uvádíme jako „rozvoj lidské individuality, jehož předpokladem je péče o uchování jejího fyzického a psychického zdraví, zahrnuje kultivaci a podporu sebe-realizace každého jedince a maximální uplatnění jeho schopností.“ (Kotásek, 2001)

Dílčí výzkumné cíle:

DC1: Zjistit, zda a v jaké míře volí děti svůj obor na základě souhlasu/přání rodičů a klíčových osob. (otázky č. 5, 10)

DC2: Zjistit, zda a v jaké míře mají u dětí z DD vliv další činitelé než vlastní rodina. (otázky č. 9, 12, 16)

DC3: Zjistit, zda a v jaké míře uvádějí možnosti osobního rozvoje děti z obou skupin. (otázky č. 6, 8, 17)

DC4: Zjistit, zda a v jaké míře zvolily děti obor na základě svých aktivních zájmů. (otázky č. 7, 11)

DC5: Zjistit, zda a v jaké míře jsou informováni o budoucím vzdělání děti obou skupin. (otázky č. 4, 14)

DC6: Zjistit, zda a v jaké míře jsou informováni o budoucím pracovním uplatnění oboru děti obou skupin. (otázky č. 13, 15)

DC7: Zjistit, zda a v jaké míře jsou děti obou skupin ovlivněni přístupem učitelů při výběru oboru. (otázky č. 18, 19)

6.2 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka: Jaká je míra činitelů působících na kariérové rozhodování u dětí z DD a u dětí z běžných rodin?

Zda a v jaké míře ovlivňuje rodinné prostředí obě skupiny respondentů?

DVo1: V jaké míře volí děti svůj obor na základě souhlasu rodičů a klíčových osob?

DVo2: V jaké míře mají u dětí z DD vliv další činitelé? (než vlastní rodina)

Zda a v jaké míře ovlivňují zájmy rozhodování obou skupin respondentů?

DVo3: V jaké míře zvolily děti obor na základě svých aktivních zájmů?

DVo4: V jaké míře uvádějí možnosti osobního rozvoje děti z obou skupin?

Zda a v jaké míře jsou obě skupiny informovány o budoucím oboru?

DVo5: V jaké míře jsou informováni o budoucím vzdělání děti obou skupin?

DVo6: V jaké míře jsou informováni o budoucím pracovním uplatnění oboru děti obou skupin?

Zda a v jaké míře jsou respondenti psychicky ovlivněni pedagogy při výběru oboru?

DVo7: Zda a v jakém směru (jakými způsoby) byly děti ke svému rozhodnutí ovlivněny třídním pedagogem?

6.3 Pojetí výzkumu

S cílem zjistit, jací činitelé ovlivňují žáky dětských domovů a žáky běžných rodin u výběru povolání, jsem se rozhodla pro **zvolení kvantitativního výzkumného pojetí**, protože se jedná o zmapování příčin v závislosti na rozhodnutí výběru zaměření u těchto dvou zkoumaných skupin.

Chráška (2007) uvádí, že kvantitativní přístup umožňuje hlubší poznání skutečnosti v její racionální obecnosti. K výhodám kvantitativního přístupu patří zejména přehlednost, stručnost a syntetičnost výsledku.

6.4 Výzkumný soubor

Jako základní soubor pro výzkum byly dostupným výběrem zvoleny zařízení Zlínského kraje, dětské domovy a základní školy. Jedná se o žáky 9. třídy žijící v běžných rodinách a stejně staré žáky 9. třídy žijící v DD, kteří se v momentální době rozhodují o výběru střední školy.

6.5 Metoda sběru dat

Pro výzkum byla použita technika dotazníkového šetření, o kterém se domnívám, že je pro tento způsob výzkumu nejvhodnější. Chráška (2007) uvádí, že dotazník je soustava předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny a na které dotazovaná osoba (respondent) odpovídá písemně.

Součástí dotazníku byl úvod, kde byly pokyny pro způsob vyplnění dotazníku. Respondenti byli uvědoměni o anonymitě a vědeckovýzkumném účelu dotazníku. Též byly požádáni o pravdivém vyplnění všech položek.

Výzkum se uskutečnil v únoru 2021. Na dotazníky odpovídalo v celkovém součtu 57 dětí, z toho 27 žáků 9. třídy z běžných rodin a 30 žáků 9. třídy z dětských domovů. Celkem se účastnilo 42 dívek a 15 chlapců.

Předvýzkum byl realizován na vzorku dobrovolníků, kteří byli seznámeni s průběhem a cíli výzkumu. Výsledky z tohoto předvýzkumu nebudou započítány do hodnocení, z důvodu přeformulace otázek.

6.6 Způsob zpracování dat

U grafického znázornění výsledků jednotlivých výzkumných otázek z dotazníkového šetření byly použity sloupcové grafy, ke kterým byl připsán příslušný komentář, hodnotící výsledky k dané výzkumné otázce. Grafy jsou vedeny v absolutní četnosti a do komentářů je přidána četnost relativní. Při interpretaci dat je následně odpovídáno na vytyčené výzkumné cíle.

7 ANALÝZA DAT

V této kapitole se budu věnovat interpretaci dat získaných z dotazníkového šetření od žáků 9. ročníků dětských domovů a žáků 9. ročníků z běžných rodin. Pro přehlednější interpretaci uvádím vždy číslo otázky a její přesné znění. U většiny otázek je graficky znázorněna absolutní četnost a v popisu data převedena do relativní četnosti. U vybraných otázek jsou výsledky porovnávány také z hlediska pohlaví.

Otázka č.1: *Jakého jsi pohlaví?*

Tabulka 1 Pohlaví

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Chlapci	15	26%
Dívky	42	74%
Součet	57	100%

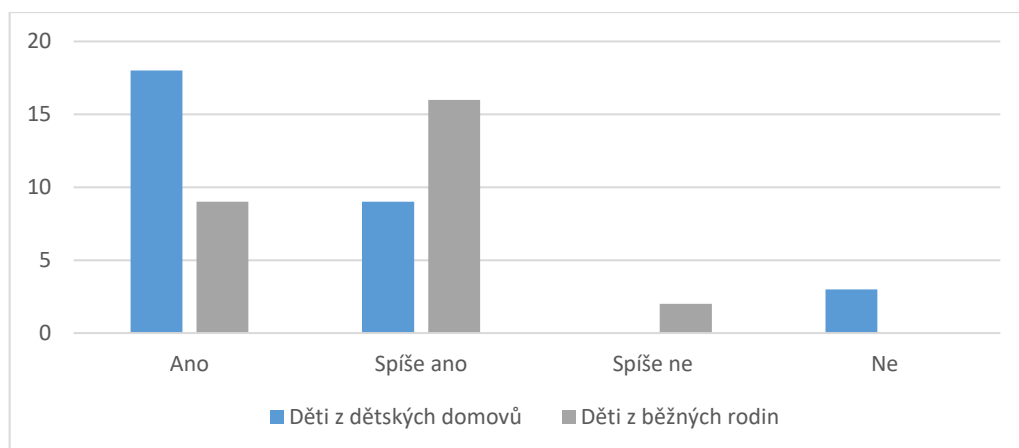
Otázka č.3: *Bydlíš v dětském domově?*

Tabulka 2 Výskyt

	Absolutní četnost	Relativní četnost
Děti z dětských domovů	30	53%
Děti z běžných rodin	27	47%
Součet	57	100%

Otázka č. 4: *Máš dostatek informací o výběru své střední školy?*

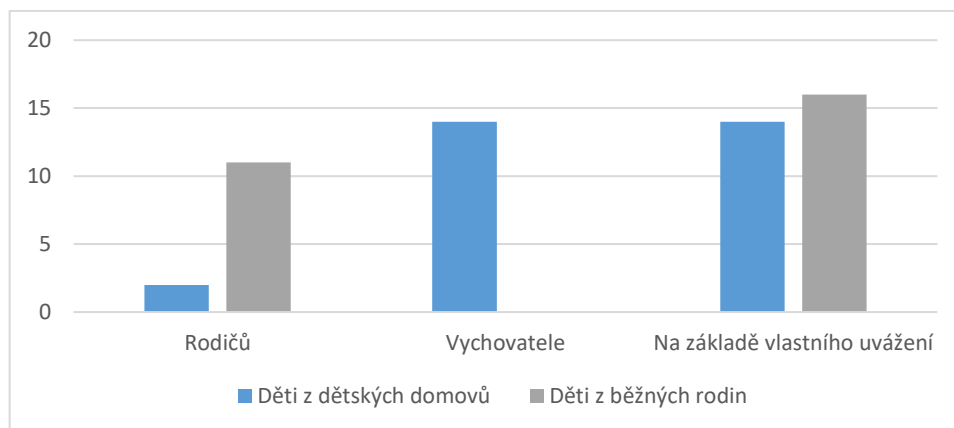
Tato otázka přináší data o informovanosti žáků o svých středních školách. Obě zkoumané skupiny zde s absolutní převahou odpovídaly „Ano“ či „Spíše ano“. Hlasovalo tak 27 (90 %) dětí z DD a 25 (92 %) dětí z běžných rodin. V převodu na pohlaví tak pro kladně odpovědělo 39 (92 %) dívek a 13 (82 %) chlapců. Pro odpověď „Ne“ a „Spíše ne“ rozhodlo pouze 2 (8 %) dětí z běžných rodin a 3 (10 %) dětí z DD.

Obrázek 1 Informovanost

Otázka č.5: *Pro výběr svého oboru (školy) se rozhodla se souhlasem:*

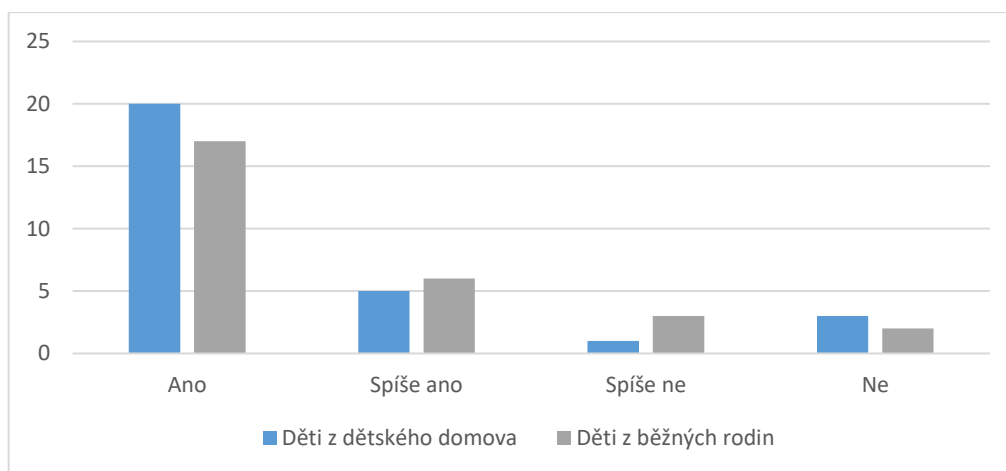
Z odpovědí obou skupin vyplývá poměrně velká míra samostatnosti a zodpovědnosti za své vlastní rozhodnutí. Pro tu hlasovalo 14 (46 %) dětí z DD a 16 (59 %) dětí z běžných rodin. V poměru u této odpovědi hlasovalo 23 (55 %) dívek a 7 (46 %) chlapců. Až 14 (46 %) dětí z dětských domovů se obrátí s rozhodnutím na vychovatele a 11 (41 %) dětí z běžných rodin na své rodiče.

Obrázek 2 Klíčové osoby

Otázka č. 6: *Máš možnost navštěvovat zájmový kroužek, nebo se něčemu aktivně věnovat?*

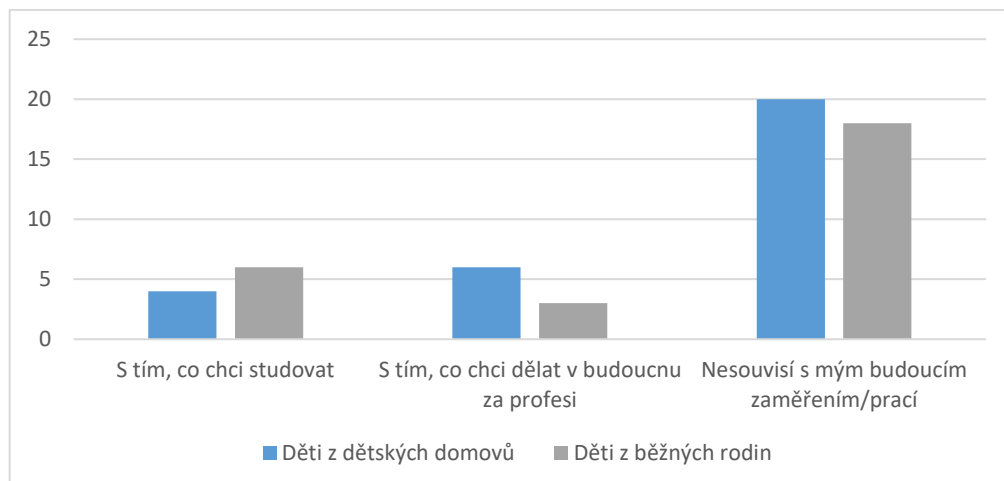
Zde byl k mému překvapení počet odpovědí u obou skupin poměrně vyrovnaný. Otázka se zaměřovala na trávení volného času dětí. V naprosté převaze vyhrály kladné odpovědi „Ano“ a „Spíše ano“, které dalo 25 (83 %) dětí z DD a 23 (85 %) dětí z běžných rodin. Odpověď „Ne“ a „Spíše ne“ pak dalo 5 (18 %) dětí z běžných rodin a 4 (13 %) dětí z DD.

Obrázek 3 Volný čas

Otázka č. 7: *Zájmový kroužek/volnočasová aktivita souvisí:*

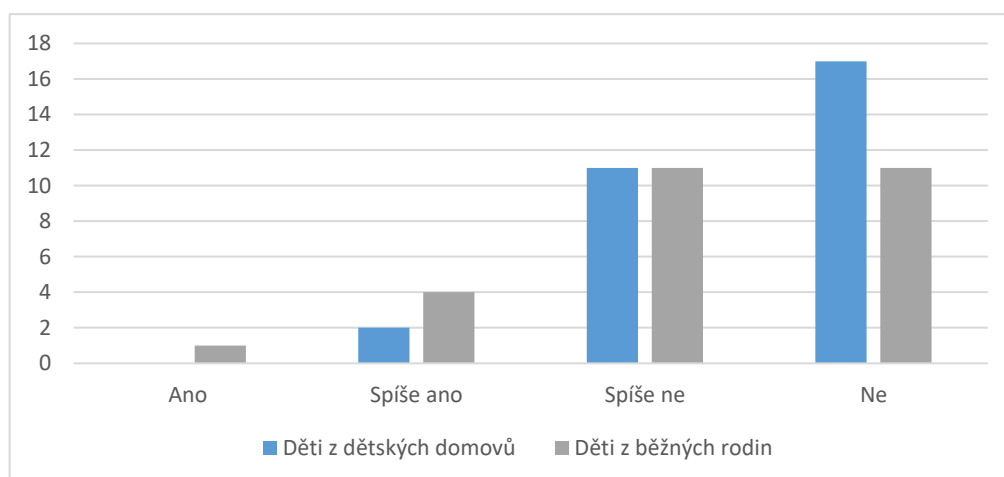
Tato otázka zjišťovala provázanost volnočasové aktivity s budoucím zaměřením dítěte. U obou zkoumaných skupin respondentů se ukázalo, že jejich nynější zájmy téměř vůbec nesouvisí se vzděláním ani prací, kterou chtějí vykonávat. K této odpovědi se přihlásilo 20 (67 %) dětí z DD a 18 (67 %) dětí z běžných rodin. Souvislost aktivity s budoucí profesí vidí 6 (20 %) žáků z DD a 3 (11 %) žáků běžných rodin. Souvislost volného času se studiem vidí 4 (13 %) žáků z DD a 6 (22 %) žáků z běžných rodin.

Obrázek 4 zájmy a škola

Otázka č. 8: *Omezují výběr tvého zájmového kroužku/aktivity finance?*

Otázka se vztahuje k ekonomické dostupnosti zájmových aktivit u obou skupin respondentů. Ani jedna ze skupin netvrdí, že by je finance omezovaly ve vlastním rozvoji. Záporné odpovědi u dětí z DD, které uvedly „Ne“ a „Spíše ne“ v počtu 28 (93 %), zatímco děti běžných rodin v počtu 22 (81 %). Pro odpověď „Ano“ a „Spíše ano“ hlasovalo celkem 5 (19 %) dětí z běžných rodin a 2 (7 %) dětí z DD.

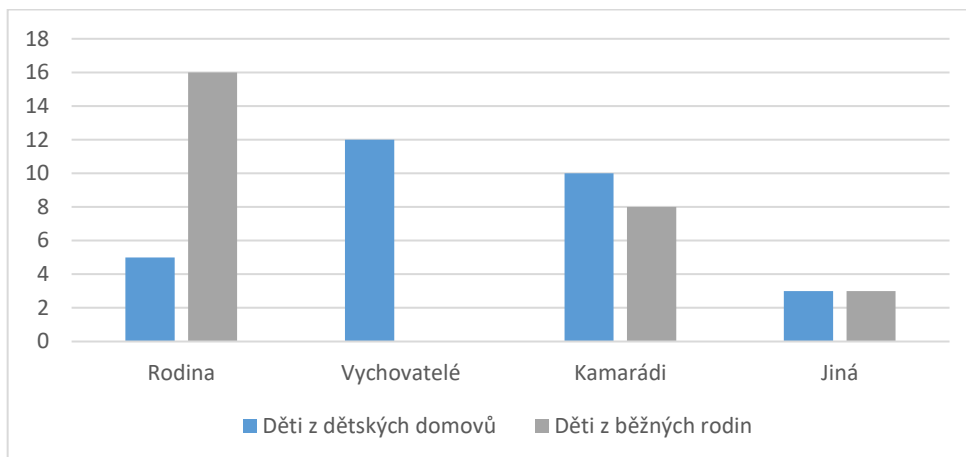

Obrázek 5 finance

Otázka č. 9: *Na koho se při důležitém rozhodování můžeš nejvíce spolehnout?*

Tato otázka byla zaměřená na důležité osoby, kterými jsou žáci obklopani a tedy i nejvíce ovlivňováni. Děti z dětských domovů jsou nejvíce ovlivňováni vychovateli. Tuto odpověď uvedlo 12 (40 %) z nich. Děti bydlící v rodinách zase postavily na první místo

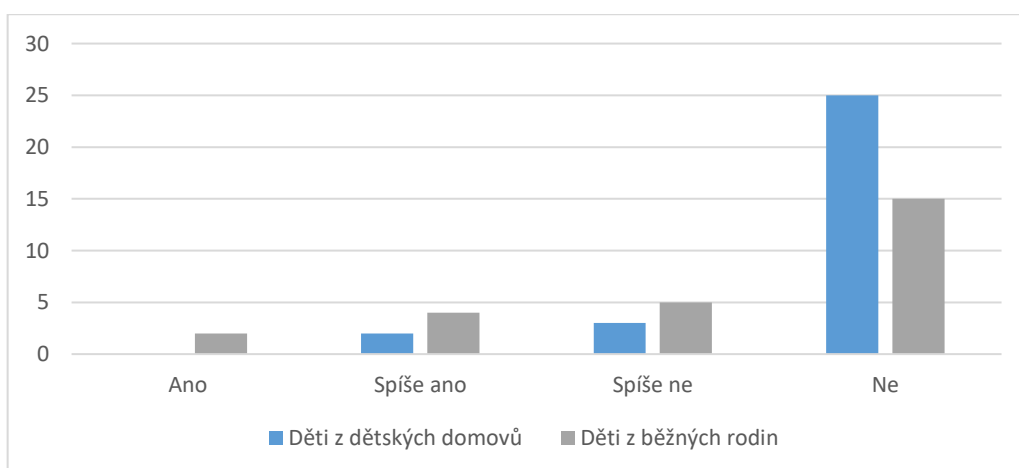
rodinu 16 (59 %). Větší váhu kamarádům dalo 10 dětí z DD (33 %). Oproti tomu děti z rodin zvolily stejnou odpověď v 8 (29 %). Do odpovědi „Jiná“ psaly obě skupiny: „Sám sebe“ nebo „Nikdo“.

Obrázek 6 Spolehlivost

Otázka č. 10: *Budeš se učit oboru, protože jsou v něm vzděláni také tví rodiče?*

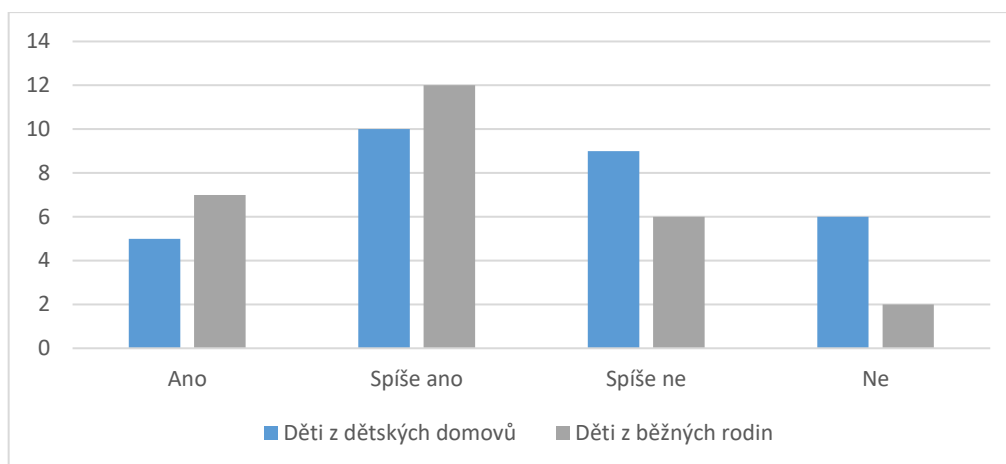
Otázka zjišťovala, jak moc jsou žáci ovlivnitelní svými rodiči. V naprosté převaze vládla u obou skupin odpověď „Ne“ a „Spíše ne“. Žáci z dětských domovů tak hlasovali v 28 (96 %) a žáci z běžných rodin v 20 (75 %). Pro tuto odpověď hlasovalo v poměru 34 (84 %) dívek a 14 (93 %) chlapců. Odpověď „Ano“ a „Spíše ano“ uvedlo 6 (22 %) dětí z běžných rodin a 2 (4 %) z DD.

Obrázek 7 Vliv rodičů

Otázka č. 11: *Myslíš si, že některé schopnosti ze svých zájmových aktivit užiješ při studiu na střední škole?*

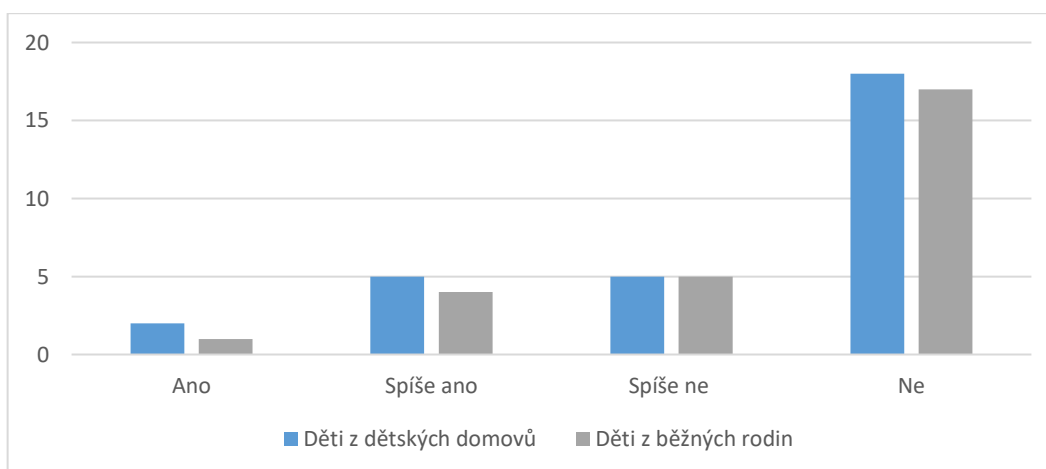
Tato otázka opět zjišťovala provázanost zájmů s budoucím vzděláním. Kladné odpovědi volily s převahou žáci z běžných rodin. Odpověď „Spíše ano“ a „Spíše ano“ jich zvolilo 19 (71 %). Zatímco žáků z DD na stejnou odpověď kliklo 15 (50 %). Pro odpověď „Ne“ a „Spíše ne“ hlasovalo 15 (50 %) dětí z DD a 8 (29 %) dětí běžných rodin.

Obrázek 8 Vliv zájmů na vzdělání

Otázka č. 12: *Vybral/a sis školu, protože na ni jdou také tví kamarád/i?*

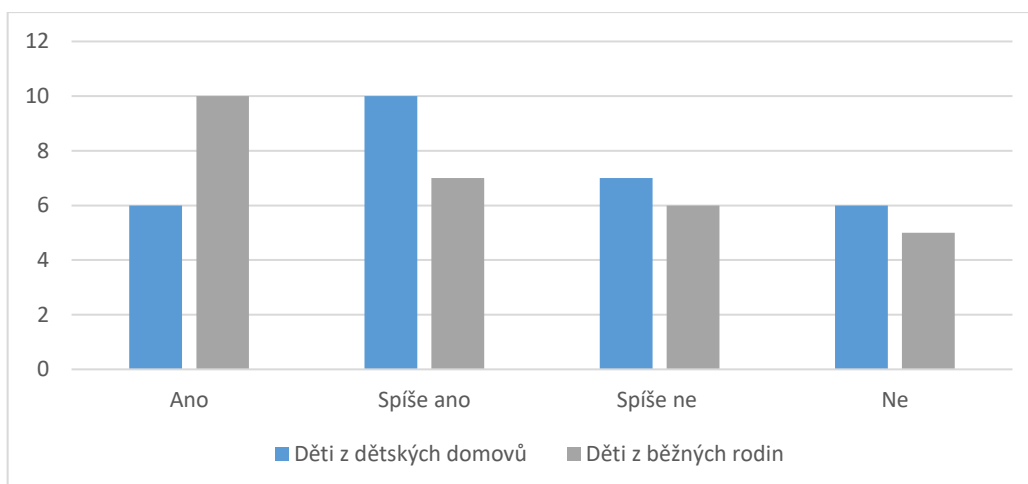
Tato otázka zjišťovala vliv přátel na výběr školy. Výsledky jsou naprosto jednoznačné. Obě skupiny respondentů zvolily odpověď „Ne“ a „Spíše ne“. Žáci z DD tak učinili v 23 (76 %) a žáci z běžných rodin v 22 (82 %). Odpověď „Ano“ a „Spíše ano“ pak zvolilo 7 (24 %) dětí z DD a 5 (18 %) dětí z běžných rodin.

Obrázek 9 Vliv přátel

Otázka č. 13: *Máš přehled o finančním ohodnocení své zvolené profese?*

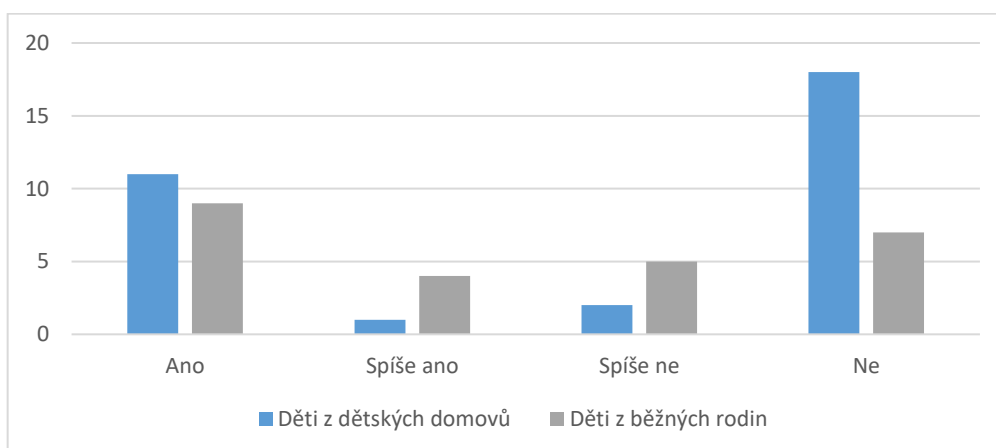
Otázka zjišťovala informovanost žáků o zvoleném zaměření. S větší převahou hlasovalo pro odpověď „Ano“ a „Spíše ano“ 17 (62 %) žáků z běžných rodin a 16 (53 %) žáků z DD. U negativních odpovědí bylo hlasování těsné. Pro odpovědi „Ne“ a „Spíše ne“ hlasovalo 13 (47 %) žáků z DD a 11 (38 %) žáků z běžných rodin. Můžeme tedy říct, že větší přehled o zvolené profesi mají žáci žijící v rodinách.

Obrázek 10 Ohodnocení profese

Otázka č. 14: *Navštívil/a si nějakou burzu nebo přehlídku škol (online prohlídku)?*

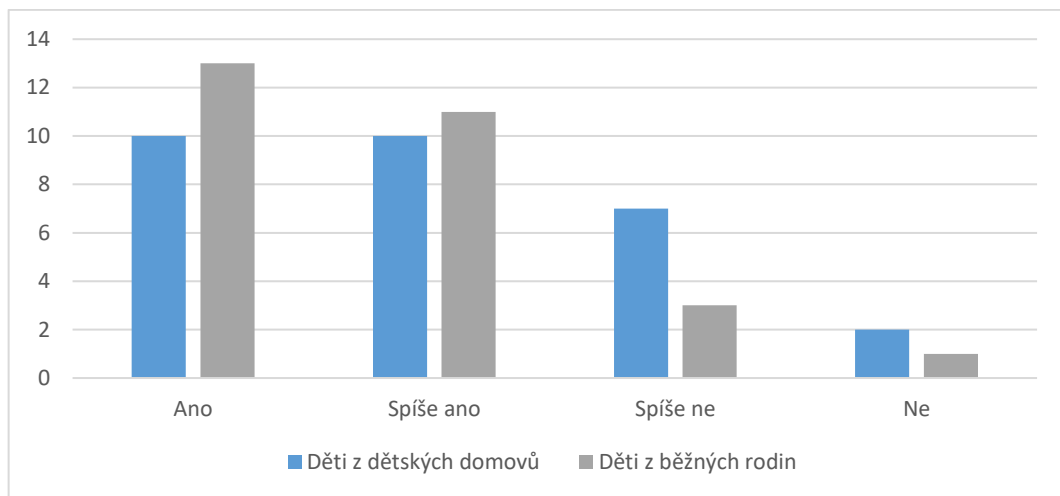
Tato otázka má poukázat na informovanost žáků o budoucím vzdělání. Vidíme, že s velkým rozdílem odpovědi hlasovaly pro „Ne“ a „Spíše ne“ děti z DD a to v počtu 20 (60 %), kdežto žáci z běžných rodin jen v počtu 12 (46 %). Odpověď „Ano“ a „Spíše ano“ zvolilo oproti tomu 13 (48 %) dětí z běžných rodin a 12 (40 %) dětí z DD.

Obrázek 11 Burza škol

Otázka č. 15: *Máš přehled o budoucím pracovním uplatnění tvého oboru?*

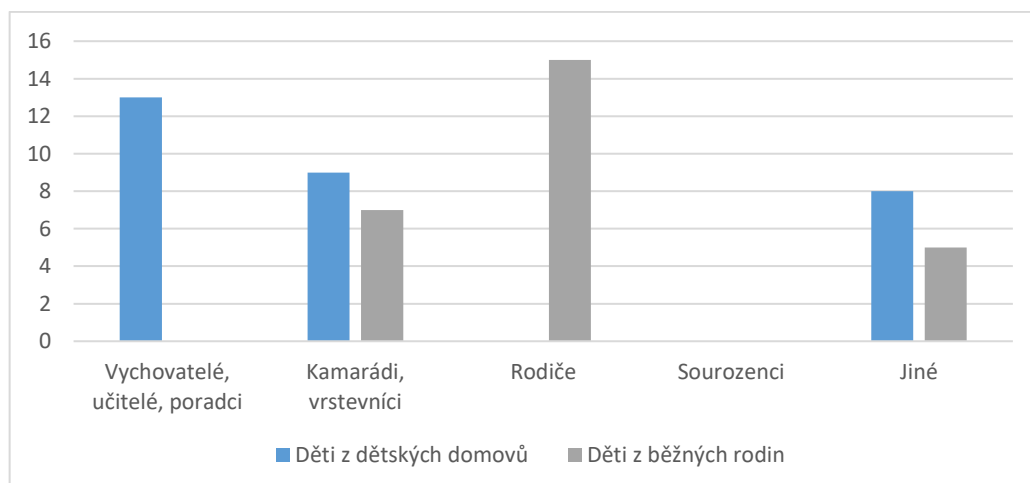
Otázka je zaměřena na informovanost žáků o uplatnění vybraného oboru. Dle odpovědí můžeme říct, že mají větší přehled žáci z běžných rodin, kteří pro odpověď „Ano“ a „Spíše ano“ hlasovali v počtu 24 (85 %). Oproti tomu žáci z DD hlasovali pro stejnou odpověď ve 20 (67 %). Negativní odpovědi převažují u dětí z DD. Odpověď „Ne a „Spíše ne“ dalo 9 (33 %), zatímco dětí z běžných rodin pouze 4 (15 %).

Obrázek 12 Pracovní uplatnění

Otázka č. 16: *Kdo podle tebe nejvíce ovlivnil tvůj výběr oboru?*

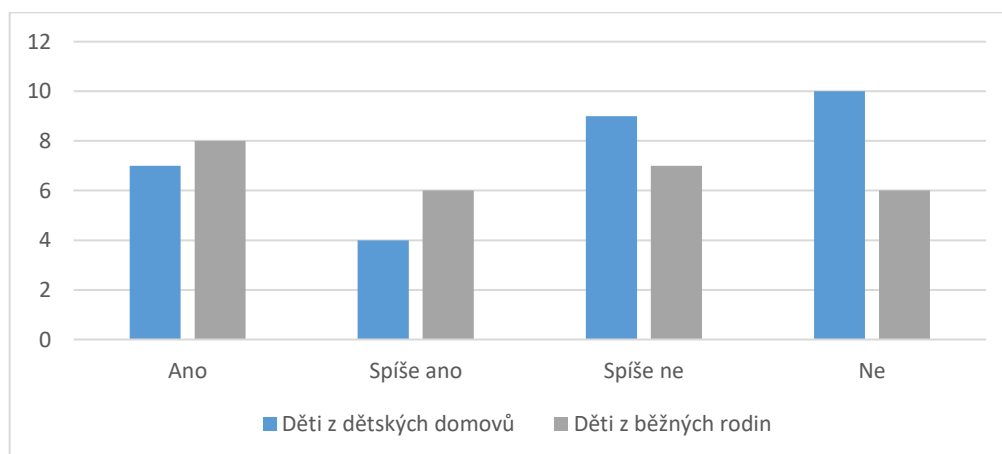
Tato otázka souvisí s osobami, které dítě nejvíce ovlivňují. Není překvapením, že u dětí z běžných rodin to byly rodiče 15 (56 %), zatímco u dětí z DD to byli vychovatelé 13 (43 %). Co je však překvapující je fakt, že ani jeden respondent nezvolil za odpověď sourozence. Přátelé mají větší vliv u dětí z DD. Tuto odpověď zvolilo 9 (30 %) z nich. Zatímco děti z běžných rodin zvolily stejnou odpověď v počtu 7 (25 %). Mezi odpověď „Jiné“ žáci obou skupin řadili: filmy, seriály, videohry či vlastní osobu.

Obrázek 13 Vliv sociálních činitelů

Otázka č. 17: *Máš možnost jít studovat soukromou (placenou) školu?*

Tato otázka se týkala finančních možností v návaznosti na vzdělání dětí. Výsledky nebyly tak rozdílné, jak jsem u této otázky předpokládala. Odpověď „Ano“ a „Spíše ano“ označilo 11 (37 %) dětí z DD a 14 (51 %) dětí z běžných rodin. Odpověď „Ne“ a „Spíše ne“ označilo 19 (63 %) dětí z DD a 13 (49 %) dětí z běžných rodin.

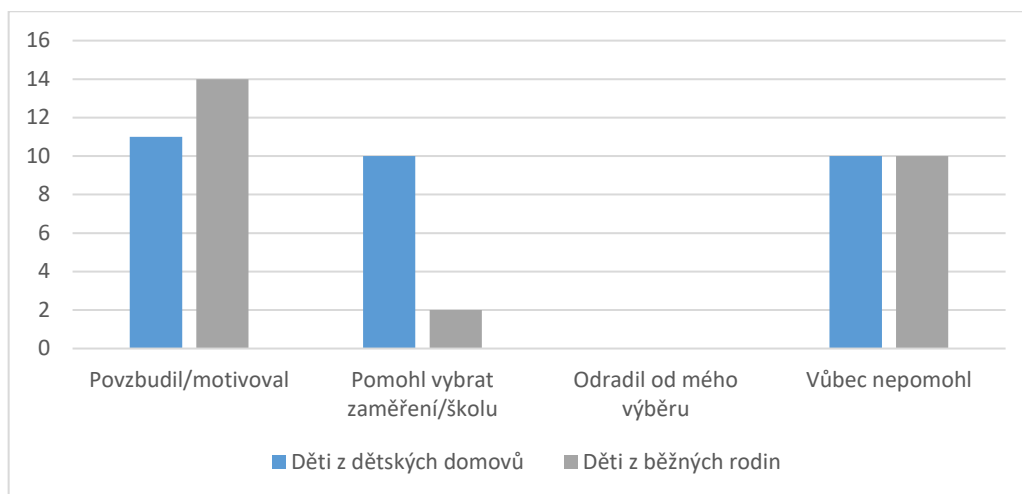

Obrázek 14 Finance a vzdělání

Otázka č. 18: *Třídni pedagog při výběru mého oboru/školy:*

Tato otázka se zaměřovala na vliv pedagoga při výběru vzdělání. 14 (51 %) žáků z běžných rodin odpovědělo, že je pedagog při výběru školy povzbudil či motivovat. Na stejnou odpověď hlasovalo 11 (36 %) žáků z DD. Ti s velkou převahou (25 %) určili, že jim pedagog pomoh vybrat zaměření či školu. Oproti tomu na odpověď „Vůbec nepomohl“

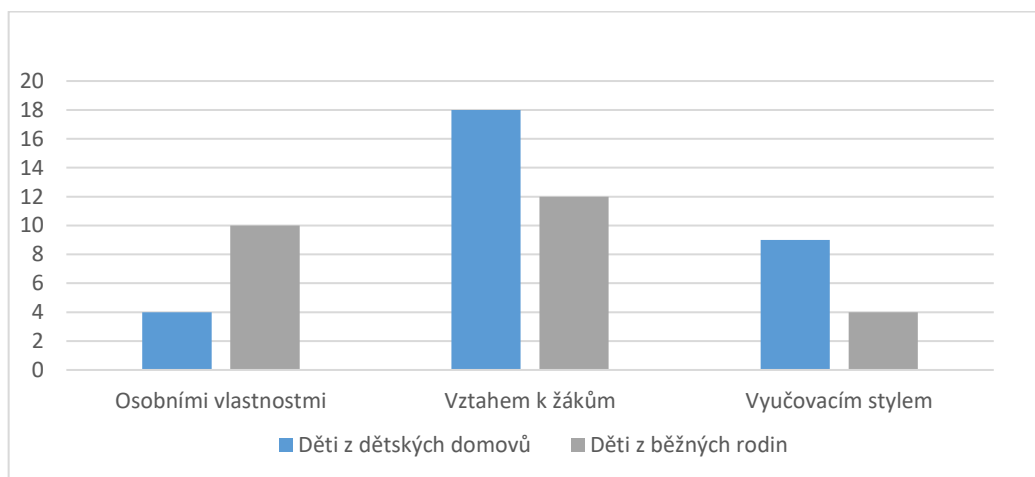
kliklo 10 (32 %) žáků z DD a 10 (37 %) žáků z běžných rodin. Pozitivní zůstává fakt, že nikoho pedagog od výběru neodradil.

Obrázek 15 Vliv pedagoga

Otázka č. 19: *Třídní pedagog na mě nejvíce působí*

Tato otázka byla doplňující a zjišťovala, jakým směrem na žáky pedagog působí. Za nejvíce důležité považují děti obou skupin „Vztah k žákům“. Pro tuto odpověď hlasovalo 18 (60 %) dětí z DD a 12 (44 %) dětí z běžných rodin. U odpovědi „Vyučovacím stylem“ hlasovalo 9 (30 %) dětí z DD a 4 (14 %) dětí z běžných rodin. „Osobní vlastnosti“ považuje za důležité 10 (37 %) dětí z běžných rodin, zatímco 4 (13 %) dětí z DD.

Obrázek 16 Působení pedagoga

8 INTERPRETACE A DISKUSE

V této části bych ráda zhodnotila výsledky mého výzkumu s vytyčenými výzkumnými cíli a souladu s výzkumnými otázkami.

Hlavním cílem výzkumu bylo *zjistit činitele podílející se na kariérovém rozhodování u dětí z dětských domovů a běžných rodin*. Pro výzkum byly zvoleni vybraní činitelé z oblastí, které považují za nejdůležitější ve věku adolescence. Jedná se o: vliv zájmů osobnostního rozvoje, vliv rodiny/klíčových osob, informovanost o oboru/budoucí profesi a vliv ze strany pedagogů, s nimiž se děti obou skupin setkaly.

První výzkumný cíl zněl: *Zjistit, zda a v jaké míře volí děti svůj obor na základě souhlasu/přání rodičů a klíčových osob*. Z odpovědí vyplývá poměrně velká míra samostatnosti a zodpovědnosti za své vlastní rozhodnutí. 59 % dětí z běžných rodin a 46 % dětí z DD se pro výběr své školy rozhodlo „Dle vlastního uvážení“. V převodu na pohlaví jsou zde o něco samostatnější dívky, které tuto možnost zvolily v 55 %, oproti tomu chlapci v 46 %. Avšak až 46 % dětí z dětských domovů se obrátí s rozhodnutím na vychovatele a 41 % dětí bydlících v rodinách na své rodiče. „Dítě by mělo mít pocit, že ono nakonec učinilo rozhodnutí, ať již probíhaly konzultace s kýmkoliv. Toto rozhodnutí ale musí udělat na základě zvážení dostatečného množství podnětů a informací.“ (Miková, © 2020) Samostatnost obou skupin dětí potvrzuje také fakt, že se nechtějí vzdělávat ve stejném oboru, jako jejich rodiče (70 %). Domnívám se, že může být mimo jiné důvodem také větší přitažlivost nových, moderních oborů, které jsou pro žáky lákadlem. Bylo by však vhodné ověřit tyto domněnky v nějakém z dalších výzkumů.

V návaznosti na první cíl byl definován druhý, který zjišťuje *vliv dalších činitelů na výběr povolání u respondentů z DD*. Zde se opět potvrdil vliv vychovatelů, kteří byli dětmi z DD současně zvoleni jako osoby, na které se mohou nejvíce spolehnout (30 %). Dále lze zařadit vliv přátel. Z výsledků vyplývá, že děti z DD uvádí vyšší procenta působení přátel (30 %), než děti žijící v rodinách (25 %) a až 24 % z nich následně zvolí stejnou školu jako jejich kamarádi/ vrstevníci. Lze tedy vyvodit, že jeden z důvodů vyšší ovlivnitelnosti u jedinců může být tzv. Vrstevnický tlak. „Podstatou vrstevnického tlaku je aktivní povzbuzování nebo vybízení jedince k určité činnosti ostatními příslušníky vrstevnické skupiny.“ (Brown, Lohr, 1986) Toto vybízení často nemusí korespondovat s vnitřním přesvědčením jedince, proto se rozhodne pro něco, co by ve skutečnosti nezvolil. Podle Hlad'a (2012) působení vrstevnických skupin na volbu povolání i dalšího vzdělávání v poslední době stoupá.

Zajímavý je fakt, že ani jeden ze zkoumaných respondentů nepovažuje své sourozence za ovlivňující činitele při výběru školy či zaměření.

Třetí cíl zjišťuje *možnost osobního rozvoje u respondentů obou zkoumaných skupin*. Tento fakt může být značně ovlivněn příchodem nemoci Covid-19, kdy ztratilo mnoho dětí možnost navštěvovat a provádět své zájmové aktivity. Na otázku, zda mají respondenti možnost navštěvovat svůj zájmový kroužek, nebo se něčemu aktivně věnovat odpovědělo kladně 83 % dětí z DD a 85 % dětí z běžných rodin. Z ekonomického pohledu si zájmové kroužky mohou více dovolit děti z DD, které tak hlasovaly v 93 % oproti 81 % dětí z běžných rodin. Myslím si, že tento výsledek může být ovlivněn tím, že spousta dětských domovů realizuje volnočasové aktivity přímo v místě pobytu. Obsah pedagogiky volného času tvoří nedílnou součást dětského domova. Snahou pedagogů je využití volného času pro umístění dětí jako pro děti žijící v běžné rodině (Pávková, 2002). Bylo by však vhodné se výsledkem dále zabývat a zaměřit se na tuto problematiku v předmětu dalšího zkoumání.

Čtvrtý cíl si kladl zjistit *provázanost volby oboru se zájmy obou skupin respondentů*. Obě zkoumané skupiny se shodují, že jejich nynější zájmy téměř vůbec nesouvisí se vzděláním ani prací, kterou chtějí vykonávat. Odpovědělo tak 67 % dětí z DD a 67 % dětí z běžných rodin. Tento fakt je překvapujícím, protože se s ním teorie neztotožňuje. V mnoha případech uvádí zájmy a nalezení vlastních silných stránek osobnosti jako cestu ke správnému výběru budoucího zaměření. Zájmy se přímo podílejí na vytváření životních plánů a ideálů. Má-li žák zájmy jasně vyhraněné, má daleko lepší představu o tom, co by chtěl v budoucnu dělat, a hlavně má šanci být ve své profesi úspěšný (Velecká, 2013). Pozitivní je fakt, že 60 % všech respondentů připustilo možné uplatnění schopností ze zájmových aktivit při budoucím studiu na střední škole.

Pátý cíl *byl zaměřen na míru informovanosti žáků o svém budoucím vzdělání*. Obě skupiny respondentů se shodují na tom, že mají dostatek informací o výběru své střední školy. Kladně odpovědělo 90 % dětí z DD a 92 % dětí z běžných rodin. O něco aktivnější, jsou však žáci vyrůstající v rodinách, kteří za účelem zjištění informací navštívili burzu či přehlídku škol (60 %). Domnívám se, že může být jedním z důvodů prioritou vzdělávání, která bývá u dětí z DD výrazně nižší. Tento fakt však může být ovlivněn také příchodem nemoci Covid-19, kdy se veškeré burzy a přehlídky škol přesunuly do online prostředí, či byly úplně zrušeny, tudíž přišlo mnoho škol o možnost předat žákům informace přímou, osobní cestou. V převodu na pohlaví pak uvádí větší procento informovanosti o výběru střední školy dívky, které tak učinily v 92 %, zatímco chlapci v 83 %.

Šestý cíl má *Zjistit, zda a v jaké míře jsou informováni o budoucím pracovním uplatnění oboru děti obou skupin*. Jako více informováni o svém zaměření vyšly dle výzkumu děti z běžných rodin. Pro tuto odpověď jich hlasovalo 85 %, oproti dětem z DD, které tak učinily v počtu 67 %. „Děti a mladí lidé vycházejí z prostředí relativního blahobytu dětského domova a reálné životní situace jsou jim zatím cizí. Mají velmi zkreslené představy o práci, chybí jim vzory pro vytvoření pracovních návyků. Nepřipravenost často vede k jejich selhání a roztáčí se tak bludný kruh fluktuace, nezaměstnanosti a závislosti na záchytné sociální síti.“ (Nadace Terezy Maxové, © 2021) Také povědomí o finančním ohodnocení vybrané profese lépe zvolily děti z běžných rodin (62 %). Z výsledku tedy můžeme usoudit, že má tato skupina větší přehled o svém profesním zaměření.

Sedmý a zároveň poslední cíl zjišťuje, *zda a v jaké míře jsou děti obou skupin ovlivněny přístupem učitele při výběru oboru*. Z výsledků plyne, že žáky obou skupin pedagog při výběru školy nejvíce povzbudil či motivoval (36 % dětí z DD a 51 % z rodin), naopak žádného z respondentů neodradil. Pomoci při výběru oboru dokázal s převahou 25 % žákům z DD. Lze tedy vyvodit, že jsou učitelé pro tuto skupinu při výběru důležitější než pro děti z běžných rodin. Dle mého názoru je vhodné, aby se na tyto děti učitelé více zaměřili a věnovali jim větší pozornost. Potřebné je spolupracovat s vychovateli/rodinou, kteří s dítětem tráví o dost více času než třídní pedagog, a tak dítě lépe znají. Jedná se však jen o jeden ze způsobů, jak si výše zmíněné výsledky vyložit. Obě skupiny se shodují v tom, že na ně pedagog nejvíce působí svým vztahem k žákům. Tvrzení uvedlo 53 % všech respondentů. Sobotková (2002) potvrzuje: „Postoj žáků k učitelům a k učení závisí především na vlastnostech osobnosti učitele, na jeho postoji k žákům na humánním vztahu učitele k mladistvým. Na dalším místě jsou učitelovy didaktické dovednosti a jeho odbornost.“

9 DOPORUČENÍ PRO PRAXI

Na základě vyhodnocení výzkumu se v následující kapitole budu věnovat doporučení pro praxi, které vychází z jeho výsledků.

Jak bylo zjištěno, 67 % všech respondentů uvedlo, že jejich současné aktivity nesouvisí s tím, co chtějí studovat, ani s tím co chtějí vykonávat v budoucnu. Proto je vhodné, aby pedagogové či vychovatelé podmiňovali žáky k nalézání svých pozitivních kladů, schopností a dovedností za účelem zjištění vhodných předpokladů pro výkon dané profese. Obzvláště děti z DD mohou mít s uchopením své kariérní dráhy výraznější potíže. Z výsledků vychází jako osoby znevýhodněné snadnou ovlivnitelností vrstevníků a kamarádů.

Z těchto důvodů jsem se rozhodla zpracovat *Sborník aktivit podporující kariérové rozhodování adolescentů* (viz příloha 2). Ve sborníku byly použity či upraveny hry od autorů: Petr Hlad'o, Petr Janoušek, Pavlína Vašátová a dalších internetových zdrojů. Sborník je určen primárně jako metodický podklad pro pedagogy a vychovatele. Jeho cílem je sebezpoznání dítěte, nalezení předpokladů pro výkon určité profese, rozšíření vědomostí v oblasti volby oboru a jeho využití v praxi.

Sborník se skládá z individuálních a skupinových aktivit realizovatelných na půdě škol či dětského domova. Každá aktivita obsahuje pomůcky potřebné pro realizaci, časovou dotaci a podrobný popis činnosti. Součástí jsou také pracovní listy, které ve výsledku pomohou pochopit žákovy myšlenky a tužby nejen pedagogům a vychovatelům ale i rodičům dítěte.

S výsledky provedených aktivit může pedagog či vychovatel dále pracovat, provádět diagnostiku, na základě které bude moci vhodně poradit.

ZÁVĚR

Bakalářská práce se zabývala faktory působící na výběr povolání u dětí z dětských domovů.

Teoretická část objasňovala téma ústavní výchovy se zaměřením na dětský domov a jeho vliv na dítě. Tomuto vlivu jsem se dále věnovala v souvislosti s psychosociálním vývojem dítěte, které zde vyrůstá a upozorňovala na rizika v podobě stop projevujících se na jeho kognitivním vývoji. V další části jsem se zabývala rolí vychovatele v dětském domově, jeho kompetencím, pracovní náplní a vlivu na kariérové rozhodování u dětí. Zvláštní kapitolu jsem věnovala také složkám podporující kariérové poradenství v České republice pod záštitou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva práce a sociálních věcí. V poslední části teorie se pak zabývám samotným popisem činitelů, kteří mají na dítě v adolescenci největší vliv při volbě budoucího vzdělání.

Praktickou část reprezentoval kvantitativní výzkum, jehož hlavním cílem bylo zjistit činitele kariérového rozhodování u dětí dětských domovů a dětí běžných rodin. Respondentům byly za pomoci dotazníkového šetření kladeny otázky z oblasti zájmů, okruhu klíčových osob, pedagogů a dalších činitelů. Všechny vytyčené dílčí cíle a otázky se podařilo naplnit. Děti z dětských domovů mohou být ovlivnitelnější při výběru vzdělání, tudíž upouští od svých vlastních tužeb, a tak volí cestu, která nemusí korespondovat s jejich zájmy a osobními preferencemi. Tyto osoby také vychází jako méně aktivní ve vyhledávání informací o budoucím oboru či profesi.

Aby se předcházelo špatnému rozhodnutí dítěte, je klíčové jeho vnitřní poznání, ujasnění si vlastních zájmů a budoucích cílů. K tomu má sloužit výstup mého výzkumu, kterým je Sborník aktivit podporující kariérové rozhodování adolescentů. Sborník je metodický podklad, určený pro pedagogy a vychovatele, mající za cíl sebepoznání dítěte, nalezení vhodných předpokladů pro výkon určité profese a povědomí o možnostech vzdělávání. To vše se děje formou zábavných aktivit založených především na skupinové práci dětí. Aktivity pomohou nalézt vhodný směr nejen žákům, ale poslouží také jako podklad pro následnou poradenskou činnost pedagogům a vychovatelům.

Ať už se dítě rozhodne vybrat svou profesní dráhu kterýmkoliv směrem, je třeba respektovat toto přání a jednat s ohledem na jeho schopnosti, znalosti a dovednosti.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BARNETT, VONDRA, SHONK, 1996. *Self-perceptions, motivation, and school functioning of low-income maltreated and comparison children. Child Abuse Negl.*;20:397–410
- [2] BAYEROVÁ, M., 2010, 12(5). *Ústavní a ochranná výchova a preventivně výchovná péče ve školských zařízeních. Právo a rodina*, 1-3 s. ISSN 1212-866X.
- [3] BĚHOUNKOVÁ, Leona, 2012. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga. ISBN 978-80-87652-87-9
- [4] BENDL, Stanislav, 2015. *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru*. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4248-9.
- [5] GAVORA, Peter, 2010. *Úvod do pedagogického výzkumu. 2., rozš. české vyd.* Přeložil Vladimír JÚVA, přeložil Vendula HLAVATÁ. Brno: Paido. ISBN isbn978-80-7315-185-0.
- [6] HLAĎO, Petr a Jitka MICHALICOVÁ, c2012. *Kroky k povolání: [praktické náměty pro výchovné a kariérové poradce na základních školách]*. Praha: Raabe. Dobrá škola. ISBN 978-80-7496-088-8.
- [7] CHRÁSKA, Miroslav, 2007. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada. Pedagogika (Grada). ISBN isbn978-80-247-1369-4.
- [8] JANDOUREK, Jan, 2007. *Sociologický slovník*. Praha: Portál. Vyd. 2. ISBN 978-80-7367-269-0.
- [9] JANSKÝ, Pavel, 2014. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudamus, 292 s. ISBN 978-80-7435-534-9.
- [10] JEDLIČKA, Richard, KLÍMA, Petr, KOŤA, Jaroslav, NĚMEC, Jiří, PILAŘ, Jiří, 2004. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Vyd. 1. Praha: Themis. 478 s. ISBN 80-7312-038-0.

- [11] KOHOUTEK, Rudolf, 2006. *Úvod do psychologie: psychologie osobnosti a zdraví žáka*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-4077-7.
- [12] KOTÁSEK, Jiří, et al., 2001. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Bílá kniha*. ISBN 80-211-0372-8
- [13] LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK, 2011. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1983-5
- [14] MATĚJČEK, Zdeněk, 1994. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál. ISBN 80-85282-83-6
- [15] PÁVKOVÁ, J a kol., 2002. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-295-5.
- [16] PRŮCHA, J. WALTEROVÁ, E. MAREŠ, J, 2003. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-772-8.
- [17] PTÁČEK, R. a kol, 2011. Závěrečná zpráva. „*Vývoj dětí a jejich potřeb v náhradní rodinné a výchovné péči v kontextu současného společenského vývoje. Dílčími cíli projektu bude mapování osobnostních charakteristik „náhradních“ rodičů, náhradních rodin a výchovných postupů*“. MPSV.
- [18] SEKERA, Ondřej, 2009. *Identifikace profesních aktivit vychovatelů výchovných ústavů a dětských domovů*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7368-728-1.
- [19] ŠKOVIERA, Albín, 2007. *Dilemata náhradní výchovy: teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-318-5
- [20] VÁGNEROVÁ, Marie, 2012. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0956-8.
- [21] VÁVROVÁ, Soňa, Karla HRBÁČKOVÁ a Jakub HLADÍK, 2015. *Porozumění procesu autoregulace u dětí a mladistvých v institucionální péči*. Druhé, nezměněné vydání. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. ISBN 978-80-7454-149-0.

Internetové zdroje

- [1] *Your chance* [online]. [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: <https://www.yourchance.cz/>
- [2] *Nadání a dovednosti* [online]. [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: <https://www.nadania-dovednosti.cz/>
- [3] *Poradce* [online]. [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: <https://www.poradcevpk.cz/>
- [4] *Info kariéra: Informačně vzdělávací středisko* [online]. [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: <http://www.infokariera.cz/>
- [5] *Nadace Terezy Maxové* [online]. [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: <https://www.nadace-terezymaxove.cz/>

Legislativa

- [1] Sdělení č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte, ve znění pozdějších předpisů
- [2] Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- [3] Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
- [4] Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů
- [5] Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
- [6] Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů
- [7] Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)
- [8] Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

DD	Dětský domov
DDŠ	Dětský domov se školou
VÚ	Výchovný ústav
DÚ	Diagnostický ústav
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
PPP	Pedagogicko-psychologická poradna
Aj.	A jiné
Atd.	A tak dále

SEZNAM OBRÁZKŮ

<i>Obrázek 1 Informovanost</i>	39
<i>Obrázek 2 Klíčové osoby</i>	39
<i>Obrázek 3 Volný čas</i>	40
<i>Obrázek 4 zájmy a škola</i>	41
<i>Obrázek 5 finance</i>	41
<i>Obrázek 6 Spolehlivost</i>	42
<i>Obrázek 7 Vliv rodičů</i>	42
<i>Obrázek 8 Vliv zájmů na vzdělání</i>	43
<i>Obrázek 9 Vliv přátel</i>	43
<i>Obrázek 10 Ohodnocení profese</i>	44
<i>Obrázek 11 Burza škol</i>	44
<i>Obrázek 12 Pracovní uplatnění</i>	45
<i>Obrázek 13 Vliv sociálních činitelů</i>	46
<i>Obrázek 14 Finance a vzdělání</i>	46
<i>Obrázek 15 Vliv pedagoga</i>	47
<i>Obrázek 16 Působení pedagoga</i>	47

SEZNAM TABULEK

<i>Tabulka 1 Pohlaví</i>	38
<i>Tabulka 2 Výskyt</i>	38

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P 1: Dotazník

Příloha P 2: Sborník aktivit

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK

Dobrý den, jmenuji se Michaela Baťková a studuji Sociální pedagogiku na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Výsledky tohoto dotazníku použiji pro výzkum k bakalářské práci. Dotazník je anonymní a jeho cílem je zjistit činitele, kteří se podílejí na rozhodování dětí o budoucí profesi. Tímto Vás prosím o pravdivé vyplnění dotazníku za účelem získání co nejvíce objektivních výsledků.

Děkuji za spolupráci.

1. Jakého jsi pohlaví?

- a) dívka b) chlapec

2. Do které chodíš třídy?

3. Bydlíš v dětském domově?

- a) ano b) ne

4. Máš dostatek informací o výběru své střední školy?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

5. Pro výběr tvého oboru (školy) ses rozhodl/a se souhlasem:

- a) rodičů
b) vychovatele
c) vlastního uvážení

6. Máš možnost navštěvovat zájmový kroužek, nebo se něčemu aktivně věnovat?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

7. Vyber jedno tvrzení. Zájmový kroužek/volnočasová aktivita souvisí:

- a) s tím co chci studovat
b) s tím co bych chtěl/a dělat v budoucnu
c) nesouvisí s mým budoucím zaměřením

8. Omezují výběr tvého zájmového kroužku/aktivity finance?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

9. Na koho se při důležitém rozhodování můžeš nejvíce spolehnout? (vyber jednu odpověď)

- a) rodina
b) vychovatele
c) kamarádi
d) jiná.....

10. Budeš se učit oboru, protože jsou v něm vzděláni také tví rodiče?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

11. Myslíš si, že schopnosti některé ze svých zájmových aktivit užiješ při studiu na střední škole?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

12. Vybral/a sis školu, protože na ni jdou také tví kamarád/i?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

13. Máš přehled o finančním ohodnocení tvé zvolené profese?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

14. Navštívil/a jsi nějakou burzu nebo přehlídku škol (online prohlídku)?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

15. Máš přehled o budoucím pracovním uplatnění tvého oboru?

- a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

16. Kdo podle tebe nejvíce ovlivnil tvůj výběr oboru? (pouze jedna odpověď)

- a) kamarádi, vrstevníci
b) rodiče
c) sourozenci
d) učitelé,

e) vychovatelé, poradci

f) jiné napiš

17. Máš možnost jít studovat soukromou (placenou) školu?

a) ano b) spíše ano c) spíše ne d) ne

18. Vyber jedno tvrzení. Třídní pedagog při výběru mého oboru/školy:

a) pomohl vybrat zaměření

b) odradil od mého výběru

c) povzbudil/motivoval

d) vůbec nepomohl

19. Vyber jedno tvrzení. Třídní pedagog na mě nejvíce působí:

a) osobními vlastnostmi

b) učebním stylem

c) vztahem k žákům

Děkuji za Váš čas strávený při vyplnění dotazníku a přeji mnoho úspěchu v dalším studiu.

PŘÍLOHA P 2: SBORNÍK AKTIVIT

Sborník aktivit podporující kariérového rozhodování adolescentů pro pedagogy a vychovatele

portfolio aktivit vhodných pro zařazení do výuky nebo jiných činností kariérového poradenství

Čím bych mohl/a být?

Pomůcky

Pro každého žáka:

- čistý list papíru formátu A4
- tužka

Časová dotace: cca 30 minut (v závislosti na počtu žáků)

Popis aktivity

Žáci se sesednou do kruhu. Každý žák dostane čistý papír formátu A4. Na něj si obkreslí svoji ruku a do místa zápěstí připojí svůj čitelný podpis.

Každý žák následně předá svoji kresbu spolužákovi po své pravici. Ten do prostoru ruky napíše 1 nebo více svých nápadů (vážně míněných), čím by se majitel ruky mohl podle něj živit. Pak se kresby opět posunou o jedno místo vpravo. Tímto způsobem doplní všichni žáci na papír každého svého spolužáka svoje nápady na jeho budoucí profesi.

Na konci se vrátí vyplněné kresby zpět ke svým majitelům. Ti si mohou vytvořené obrazy libovolně uschovat, případně někde vystavit.

Návrhy se do kresby píší anonymně, ovšem pokud majitel ruky v závěrečné reflexi vyjádří přání znát majitele konkrétního návrhu, musí se majitel přihlásit (tím by měla být zajištěna určitá zodpovědnost žáků při psaní nápadů).

Zdroj: <https://www.poradcevpk.cz/>

Pohled do budoucnosti

Tato aktivita obsahuje sadu otázek, které podrobněji zjišťují představy žáků o budoucnosti, v horizontu pěti let.

Pomůcky:

Pro každého žáka

- Nakopírovaný pracovní list
- Tužka

Časová dotace: 20 min.

Popis aktivity:

Rozdáme žákům vytištěný pracovní list s otázkami. Dáme 30 min. na vyplnění. Ve zbývajícím čase mají žáci prostor pro prezentaci svých odpovědí. Pokud někdo své odpovědi sdělovat nechce, nenutíme ho.

Pracovní list: Pohled do budoucnosti

Představ si jeden den za pět let, jak by sis ho sám(sama) přál(a) a odpověz na následující otázky:

Kde si přeji žít?

.....

.....

.....

.....

Kde budu v učení/co budu studovat/co budu dělat za práci apod.?

.....

.....

.....

.....

Jak budu trávit volný čas?

.....

.....

.....

.....

.....

Co budu dělat v běžném školním/pracovním dni?

.....

.....

.....

.....

.....

Kolik peněz budu mít měsíčně k dispozici/kolik budu vydělávat?

.....

.....

.....

Kdo mi bude obzvlášť blízký?

.....

.....

.....

.....

.....

Co bude v mém životě nejdůležitější?

.....

.....

.....

Mapa silných stránek

Pomůcky

Pro každého žáka:

- Čistý papír A3
- Tužka, pastelky
- Lepicí lístečky

Časová dotace: 40 min.

Popis aktivity:

Žáci dostanou papíry a pastelky/fixy se zadáním, aby nejprve doprostřed papíru jednoduše nakreslili sami sebe (panáčka, hlavu, postavu, symbol...). Poté mají cca 10 min. na to, aby kolem sebe nakreslili alespoň 5 svých silných stránek (je důležité vysvětlit, co je silnými stránkami míněno – vlastnosti, dovednosti, schopnosti, záliby...).

TIP: Při vybavování silných stránek může žákům pomoci imaginace události z nedávné minulosti, kdy se jim něco podařilo. Imaginace by měla předcházet celé aktivitě.

Následně se žáci rozdělí do menších skupin (cca 4- 6 osob), vždy dvě skupiny spolupracují - každý si vezme tolik lepicích lístečků, kolik má opačná skupina členů. Jeden lísteček = jeden člen opačné skupiny. Na lísteček každému členovi druhé skupiny napíšou, jakou silnou stránku podle nich má (opět třeba apelovat na konstruktivní charakter silných stránek a připomenout, že jde o subjektivní pohled).

Lísteček se silnou stránkou pak nalepí dotyčnému adresátovi na jeho mapu. Ve výsledku by měl každý získat počet zpětných vazeb na své silné stránky, který odpovídá počtu členů v opačné skupině.

Poté si třída sedne do kruhu a každý odprezentuje svou mapu. Na základě svých dobrých stránek žák přiřadí, pro které povolání by se mohl hodit.

Zdroj: www.infokariera.cz

Reklama na střední školu

Pomůcky:

Vytvořit kartičky s nejdůležitějšími SŠ v kraji (cca 10 škol) - Pro každou skupinku: seznam doporučených informačních materiálů, stručný soupis základních informací, které se v reklamě musejí objevit (např. název školy, adresa, zaměření, obory, které se aktuálně nabízejí, doba studia, forma zakončení studia, informace o přijímacích zkouškách...), PC s připojením k internetu (nejlépe pro každou skupinku zvlášť). Pastelky, fixy, velký tvrdý papír pro každou skupinu.

Časová dotace: 90 min. (2x 45 min.)

Popis činnosti:

Třída se rozdělí do trojic. Každá trojice si u učitele ze souboru kartiček vylosuje 1 kartičku se SŠ v kraji. Úkolem skupinek bude připravit co nejpoutavější a důkladně připravenou reklamu na vylosovanou školu – skupinky si musí nashromáždit dostatek ověřených a aktuálních informací o škole, tyto informace atraktivně zpracovat a připravit podklady pro prezentaci před ostatními. - Každá trojice dostane k dispozici PC s připojením k internetu, archy papíru, psací potřeby a dále pak tipy na informační zdroje, kde lze sehnat potřebná data – např.: „Atlas školství“ (lépe v tištěné podobě), brožurku „Čím budu“, portál Studuj v PK (www.studujvpk.cz) portal.mpsv.cz/sz, atd.

Skupinky mají na vytvoření reklamní prezentace jednu vyučovací hodinu. V následující hodině proběhne prezentace výsledků práce všech skupinek. Skupiny se během prezentací svých výtvorů vzájemně bodují podle zadaných kritérií (může se hodnotit např. informační přínos, poutavost, vtipnost, grafické zpracování, schopnost zaujmout posluchače...). Na konci se vyhlásí nejlepší reklama.

Zdroj: <https://www.poradcevpk.cz/>

Hádej profesi

Pomůcky:

Pro každou skupinku pracovní 3 inzeráty s vymazanými (začerněnými) místy, která identifikují inzerovanou pozici.

Časová dotace: 35 min.

Popis činnosti:

Na pracovních portálech či v tisku učitel předem vyhledá vhodné inzeráty. Ty upraví tak, aby z inzerátu nebylo možné vyčíst název dané pozice. Třída se rozdělí na skupinky po cca 4 lidech. Každé skupině dá učitel vylosovat cca 3 inzeráty. Skupinky mají za úkol určit o jakou pozici by se mohlo jednat (např. podle požadovaného vzdělání a praxe, požadavků na jazyky, PC dovednosti..) a svůj názor zdůvodnit a obhájit v následné diskuzi. Pokud by si žáci nevěděli rady, mohou dostat ke každému inzerátu možnosti. Pak si celá třída sedne do kruhu a skupinky postupně prezentují svoje návrhy. Následuje korekce a doplnění údajů.

Zdroj: <https://www.poradcevpk.cz/>

Hra „Kufr“

Pomůcky:

Kartičky se jmény profesí

Časová dotace: 30 min.

Popis činnosti:

Žáci soutěží ve dvou skupinách. Z každé skupiny je vždy vyzván jeden zástupce „hádač“, kterému ostatní z jeho skupiny - „napovídači“ - popisují danou profesi. Úkolem vybraného žáka je profesi uhádnout. Za správné řešení má skupina vždy jeden bod. V případě, že první skupina napoprvé neuhodne, je možné dát šanci skupině druhé.

Profese: elektrikář, instalatér, zedník, truhlář, automechanik, klempíř, slévač, kominík, obráběč kovů, tesař, učitel, malíř, zahradník, zdravotní sestra, doktor, veterinář aj.

Obměny hry:

Varianty:

1. Žáci předvádějí profese pantomimou.

2. Pro ztížení aktivity je možné dát „napovídačům“ podmínky, že nesmějí používat ve své nápodě slova se stejným slovním základem, jako je název profese.
3. Další stupeň obtížnosti připravíme tak, že „napovídačům“ zakážeme určitá slova, například vybereme některá náradí a nástroje a slova typická pro ten který obor a vypíšeme je na lístečky, které mají „napovídači k dispozici. Čím více slov bude zakázaných, tím bude soutěž těžší.
4. Zakázaná slova mohou připravovat žáci sami předem, aniž by věděli, že je to příprava hru. Učitel žáky vyzve například k tomu, aby vypsali 10 nejcharakterističtějších slov pro danou profesi. Příklad zakázaných slov pro profesi Zedník: lžíce, lešení, malta, beton, míchačka...

Zdroj: Petr Janoušek

Budoucnost světa práce

Pomůcky: Pracovní list do skupiny (lze dát i jednotlivcům)

Časová dotace: 45 min.

Popis činnosti:

1. Žáky rozdělte do skupin, každá skupina obdrží jeden pracovní list.
2. Žáci ve skupině formulují odpovědi na otázky pro každou uvedenou oblast (zemědělství, zdravotnictví, školství, hornictví, IT).
3. Žáci diskutují svoje výstupy v rámci skupiny.
4. Každá skupina seznámí s výstupy zbytek třídy, proběhne společná diskuse.
5. Další skupinová práce je zamyslet se a napsat odpověď na otázku: Která povolání vznikla a která zaniknou? Odpovědi diskutuje vždy nejprve skupina, poté celá třída.
6. Další skupinová otázka: Když člověk bude říkat za 70 let, že jde do práce, o čem bude mluvit? Odpovědi diskutuje vždy nejprve skupina, poté celá třída

Zdroj: Pavlína Vašátová

Pracovní list: Budoucnost světa práce

Školství, zdravotnictví, hornictví, zemědělství, IT

1. Napište 4 typické věci, které dělají lidé v této oblasti:

.....

.....

.....

.....

.....

2. Jak si myslíte, že se tyto 4 věci změní v průběhu 20 a 70 let:

.....

.....

.....

.....

.....

3. Jak vypadá typický den v této profesi?

.....

.....

.....

.....

.....

4. Která oblast podle vás projde v průběhu 10 let největší změnou? Uveď proč.

.....

.....

.....

.....

.....